

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ
ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ LEADER ΣΤΗΝ
ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ**

Σπουδάστρια: Κωνσταντακοπούλου Θεοδώρα

Εποπτεύων Καθηγητής: Παναγόπουλος Αναστάσιος

ΠΑΤΡΑ 2013

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κ. Παναγόπουλο Αναστάσιο για την καθοδήγηση και την υποστήριξή του καθ' όλη την διάρκεια διεκπεραίωσης της παρούσας μελέτης.

Επίσης ένα ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στο προσωπικό της Αναπτυξιακής Μεσσηνίας –Αναπτυξιακή Α.Ε για χορήγηση των απαιτούμενων στοιχείων για την αυτής της μελέτης.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου για την ηθική και οικονομική υποστήριξή τους σε όλα τα χρόνια των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού προκύπτει από τον συνδυασμό του πρωτογενούς τομέα παραγωγής με τον τριτογενή τομέα που περιλαμβάνει τις τουριστικές επιχειρήσεις. Χαρακτηριστικό της υπαίθρου είναι η πολυλειτουργικότητά της. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θέση ως στόχο την ανάπτυξη της υπαίθρου μέσω των Κοινοτικών Πρωτοβουλιών LEADER, οι οποίες έχουν ως βασικό σκοπό την αύξηση της απασχόλησης, της επιχειρηματικότητας και της διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω της αγροτικής ανάπτυξης.

Μέσα από αυτή την εργασία μελετήσαμε την εφαρμογή των πρωτοβουλιών Leader στην περιοχή της Περιφερειακής Ενότητας Μεσσηνίας. Ολοκληρώνοντας την εργασία συμπεραίνουμε ότι η εφαρμογή της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER συνέβαλλε σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη της περιοχής, τόσο με τη δημιουργία ιδιωτικών επιχειρήσεων όσο και δημόσιων επενδύσεων. Το σημαντικότερο είναι ότι το μεγαλύτερο ποσοστό χρηματοδότησης των προγραμμάτων δόθηκε σε δράσεις που αφορούσαν την ενίσχυση των αγροτουριστικών δραστηριοτήτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	i
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	ii
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	iii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	v
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	3
1.1 Στόχοι του Αγροτουρισμού.....	5
1.2 Μορφές Αγροτουρισμού	6
1.3 Οφέλη & Επιπτώσεις του Αγροτουρισμού	8
1.4 Ανάπτυξη Αγροτουρισμού Στην Ελλάδα	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο Η ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ LEADER.....	13
2.1 Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader I.....	14
2.2 Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II	17
2.3 Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader + ...	19
2.4 Προσέγγιση Leader	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ.....	23
3.1 Μεθοδολογία Έρευνας	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο ΤΟ LEADER II ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ.....	33
4.1 Μέτρα του Προγράμματος Leader II	33
4.2 Επιπτώσεις της Πρωτοβουλίας Leader II Στην Δυτική Μάνη.....	42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο ΤΟ LEADER + ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ	43
5.1 Αναπτυξιακή Μεσσηνίας- Αναπτυξιακή Α.Ε ΟΤΑ	43
5.1 Απόρριψη Πρότασης Leader + ...	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ LEADER ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ	48
6.1 Χαρακτηριστικά Περιοχής Παρέμβασης	49
6.2 Στρατηγική Τοπικού Προγράμματος Προσέγγισης Leader της Μεσσηνίας	51
6.3 Μέτρο 41: Στρατηγικές Τοπικής Ανάπτυξης	53
6.3.1 Υπομέτρο L123: Αύξηση της Αξίας των Γεωργικών και Δασοκομικών Προϊόντων.....	53
6.3.2 Υπομέτρο I311: Διαφοροποίηση Προς Μη Γεωργικές Δραστηριότητες ...	55
6.3.3 Υπομέτρο I312: Στήριξη της Δημιουργίας & Ανάπτυξης Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων	58
6.3.4 Υπομέτρο I313: Ενθάρρυνση Τουριστικών Δραστηριοτήτων.....	60
6.3.5 Υπομέτρο I321: Βασικές Υπηρεσίες για την Οικονομία & τον Αγροτικό Πληθυσμό	63
6.3.6 Υπομέτρο L322: Ανακαίνιση & Ανάπτυξη Χωριών	65
6.3.7 Υπομέτρο L323: Διατήρηση της Αγροτικής Κληρονομιάς.....	66
6.4 Μέτρο 431: Δαπάνες Λειτουργίας, Απόκτηση Δεξιοτήτων, Εμπύχωση	68
6.5 Μέτρο 421: Διατοπική & Διακρατική Συνεργασία	70
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	72
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	75

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 3.1: Πληθυσμός Περιφερειακής Ενότητας Μεσσηνίας κατά την Απογραφή των Ετών 1991-2001-2011	23
Πίνακας 3.2: Περιοχές Εφαρμογής Leader II στην Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας	25
Πίνακας 3.3: Προτεινόμενες Περιοχές Εφαρμογής Leader + ...	27
Πίνακας 3.4: Περιοχές Εφαρμογής Προσέγγισης Leader	30
Πίνακας 4.1: Κόστος ανά Έργο και Ποσοστό Συμμετοχής για το 3 ^ο Μέτρο του Leader II.....	37
Πίνακας 4.2: Κόστος ανά Έργο και Ποσοστό Συμμετοχής για το 5 ^ο Μέτρο του Leader II.....	40
Πίνακας 4.3: Κόστος ανά Έργο και Ποσοστό Συμμετοχής για το 6 ^ο Μέτρο του Leader II.....	41
Πίνακας 5.1: Επίπεδο Λήψης Αποφάσεων Στην Αναπτυξιακή Μεσσηνίας	45
Πίνακας 6.1: Στοιχεία Πληθυσμού, Έκτασης & Πληθυσμιακής Πυκνότητας της Περιοχής Παρέμβασης.....	49
Πίνακας 6.2: Προϋπολογισμός Προγράμματος «Η Ζωή Στο Μεσσηνιακό Ελαιώνα»	53
Πίνακας 6.3: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για το Υπομέτρο L123 «Αύξηση της Αξίας των Γεωργικών & Δασοκομικών Προϊόντων».....	55
Πίνακας 6.4: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για το Υπομέτρο L311 «Διαφοροποίηση Προς Μη Γεωργικές Δραστηριότητες».....	57
Πίνακας 6.5: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για το Υπομέτρο L312 «Στήριξη της Δημιουργίας & Ανάπτυξης Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων».....	59
Πίνακας 6.6: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για την Δράση L313A «Ενθάρρυνση Τουριστικών Δραστηριοτήτων»	60
Πίνακας 6.7: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής Για Την Δράση L313B «Ενθάρρυνση Τουριστικών Δραστηριοτήτων»	62

Πίνακας 6.8: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για την Δράση L321 «Βασικές Υπηρεσίες για την Οικονομία & τον Αγροτικό Πληθυσμό».....	64
Πίνακας 6.9: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για την Δράση L322 «Ανακαίνιση & Ανάπτυξη Χωριών»	65
Πίνακας 6.10: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για την Δράση L323 «Διατήρηση της Αγροτικής Κληρονομιάς»	67
Πίνακας 6.11: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για το Μέτρο 431 «Δαπάνες Λειτουργίας, Απόκτηση Δεξιοτήτων, Εμπύχωση»	69
Πίνακας 6.12: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για το Μέτρο 421 «Διατοπική & Διακρατική Συνεργασία»	71

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εικόνα του αγροτικού τομέα τόσο στην Ελλάδα όσο και το εξωτερικό έχει αλλάξει τα τελευταία χρόνια. Οι τοπικές κοινωνίες ενδιαφέρονται περισσότερο για την προώθηση των προϊόντων τους και την ανάπτυξη της περιοχής τους. Η ύπαιθρος παίρνει σταδιακά έναν νέο πολυδραστήριο χαρακτήρα, όπου συνδυάζονται όλοι οι παραγωγικοί τομείς. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και πιο συγκεκριμένα ο αγροτουρισμός αποτελούν ένα από τα βασικά μέσα με τα οποία η ύπαιθρος μπορεί να αναγεννηθεί και να αναπτυχθεί χωρίς αρνητικές συνέπειες στο περιβάλλον¹.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της συμβολής της κοινοτικής πρωτοβουλίας Leader στην αγροτουριστική ανάπτυξη της Μεσσηνίας. Η εργασία βασίστηκε σε βιβλιογραφικές πηγές αλλά και στοιχεία των Αναπτυξιακών Εταιριών που αφορούν την εφαρμογή των προγραμμάτων Leader στη Μεσσηνία.

- Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται ο αγροτουρισμός ως τις μορφές του, τα οφέλη και τις επιπτώσεις τους αλλά και την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα.
- Στο δεύτερο κεφάλαιο δίνονται συνοπτικά τα χαρακτηριστικά των κοινοτικών πρωτοβουλιών Leader I, Leader II, Leader plus και Προσέγγιση Leader.
- Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η περιοχή μελέτης (Περιφερειακής Ενότητα Μεσσηνίας) και δίνεται η μεθοδολογία της έρευνας.
- Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η εφαρμογή του προγράμματος Leader II στη Μεσσηνία και ιδιαίτερα στην περιοχή του Δήμου Δυτικής Μάνης.
- Στο πέμπτο κεφάλαιο περιγράφεται η προσπάθεια ένταξη της Μεσσηνίας στο κοινοτικό πρόγραμμα Leader plus και οι λόγοι απόρριψής της.

---

¹Ανθοπούλου Θ., και συν. (2000), Χωρικές και Αναπτυξιακές Διαστάσεις του Αγροτουρισμού στην Ελλάδα, Πρακτικά 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας, Αθήνα

- Στο έκτο κεφάλαιο αναλύεται η εφαρμογή του προγράμματος Προσέγγιση Leader στη Μεσσηνία κατά την τρέχουσα περίοδο.
- Τέλος η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα και τις προτάσεις που εξήχθησαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο αγροτουρισμός είναι μια μία μορφή τουρισμού όπου προσελκύεται ο κάτοικος των αστικών κέντρων να επιστρέψει στο φυσικό περιβάλλον ώστε να νιώσει την γαλήνη και την ηρεμία της υπαίθρου. Ο αγροτουρισμός πρεσβεύει τις αντίθετες αξίες από τον μαζικό τουρισμό. Συγκεκριμένα δεν στηρίζεται σε μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες και πολυπληθής τουριστικούς προορισμούς αλλά στην άμεση επαφή με τους αγρότες και τις δραστηριότητες και τα ήθη των περιοχών αυτών.

Ο αγροτουρισμός αποτελεί μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού όπου ο τουρίστας έρχεται σε επαφή με κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτισμικές αξίες, με την αγροτική ζωή και τις αγροτικές εργασίες, τις καλλιέργειες καθώς και με την πανίδα και χλωρίδα της περιοχής που επισκέπτεται. Σε ότι αφορά την βιβλιογραφία συναντάμε πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις του όρου αγροτουρισμός όπως γεωργικός τουρισμός ή τουρισμός υπαίθρου, οι οποίοι συγχέονται μεταξύ τους. Κατά καιρούς έχουν δοθεί πολλοί ορισμοί για τον αγροτουρισμό μεταξύ αυτών οι πιο διαδεδομένοι είναι:

Ο όρος «αγροτουρισμός» ορίζεται ως η δραστηριότητα που αναπτύσσεται στον αγροτικό χώρο από αγρότες κατά κύριο επάγγελμα που είναι μόνιμοι κάτοικοι μιας περιοχής και έχουν ως κύριο σκοπό την ενίσχυση του αγροτικού τους εισοδήματος και της τοπικής οικονομίας με την εκμετάλλευση μικρών τουριστικών καταλυμάτων, την τροφοδοσία των τουριστικών μονάδων με προϊόντα τοπικής παραγωγής και την ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων που συνδέονται συμπληρωματικά με τον τουρισμό².

Σύμφωνα με τα Πρακτικά της Διυπηρεσιακής Επιτροπής υπό την αιγίδα του Ε.Ο.Τ στις 14/2/1984, ο αγροτουρισμός ορίζεται ως *η τουριστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται σε μη αστικό χώρο από άτομα που κυρίως απασχολούνται στη γεωργία, σε οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρές ή μεγάλες μονάδες, με στόχο τη*

---

² Λαγός, Δ., Τομάρας, Π., (2005), Ο Αγροτουρισμός ως Παράγοντας Τοπικής Ανάπτυξης: Η περίπτωση της Ελλάδας, Αναρτημένο στην: http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/1954/1/tomasaras_5_16_2005.pdf, 5-8-2012

δημιουργία συμπληρωματικού εισοδήματος στον τοπικό πληθυσμό, τόσο από την ενοικίαση των καταλυμάτων στους τουρίστες, όσο και από την τροφοδοσία αυτών με προϊόντα συναφών δραστηριοτήτων επιτοπίως παραγόμενων.

Ο αγροτουρισμός αναπτύχθηκε και καλύπτει δυο βασικές ανάγκες. Η πρώτη ανάγκη αφορά τους κατοίκους της υπαίθρου όπου με την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού αυξάνουν το ετήσιο εισόδημά τους και απασχολούνται περισσότερα μέλη οικογενειών (γυναίκες- νεαρά άτομα) με τον κλάδο των υπηρεσιών. Σε δεύτερη φάση καλύπτεται η ανάγκη των τουριστών για δημιουργικό τουρισμό και επιστροφή στην φύση. Ο ρυθμοί των αστικών κέντρων δημιουργούν στον άνθρωπο στρες και άγχος ενώ η στενή επαφή του με την γη και τους φυσικούς πόρους τους προσφέρει γαλήνη και ηρεμία³.

Ο αγροτουρισμός εμφανίζεται για πρώτη το 19^ο αιώνα, όταν οι κάτοικοι των πόλεων πραγματοποιούσε εκδρομικές εξορμήσεις στην ύπαιθρο με τον σιδηρόδρομο. Ως εναλλακτική μορφή τουρισμού όμως εμφανίζεται τη δεκαετία του '60 στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α. Στην Ελλάδα το φαινόμενο εμφανίζεται οργανωμένα την δεκαετία του 1980 όποτε και προωθείται μέσω των Ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Έκτοτε έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού καθώς η Ελλάδα είναι ιδανικός αγροτουριστικός προορισμός⁴. Την ίδια περίοδο ξεκίνησε και η ίδρυση και λειτουργία των Γυναικείων Αγροτικών Συνεταιρισμών, οι οποίοι αποτέλεσαν το πιο οργανωμένο αγροτουριστικό όργανο το οποίο προώθησε τον αγροτουρισμό. Το αρνητικό στοιχείο στην οργάνωση και προώθηση του αγροτουρισμού είναι ότι δεν χαρακτηριστικά συγκεκριμένοι προορισμοί ως αγροτουριστικοί με αποτέλεσμα να υπάρχει άναρχη ανάπτυξη⁵.

---

³ Iakovidou, O., (2002), "Women' s Agrotourist Cooperatives in Greece: Key Elements for Their Successful Operation", *Journal of Rural Cooperation*, 30(1):13-24

⁴ Ανθοπούλου Θ., και συν. (2000), Χωρικές και Αναπτυξιακές Διαστάσεις του Αγροτουρισμού στην Ελλάδα, Πρακτικά 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας, Αθήνα

⁵ Ιακωβίδου, Ο., 2006, Αγροτικός Τουρισμός: Η ελληνική πραγματικότητα, Εισήγηση στο Αναπτυξιακό Συνέδριο Νομού Δράμας, 3ο Θεματικό πεδίο: Περιβάλλον- Τουρισμός-Πολιτισμός, Δράμα, 28 & 29 Ιανουαρίου, Αναρτημένο στην: <http://www.drama.gr/anaptyxiako> , σελ. 3-7

1.1 Στόχοι του Αγροτουρισμού

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού στοχεύει κατά κύριο λόγο στην βελτίωση του οικογενειακού εισοδήματος των αγροτών. Με την απασχόληση των αγροτών σε αυτόν το τομέα μειώνεται η ανεργία καθώς δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας και ταυτόχρονα ο αγρότης αποκτά ένα επιπλέον εισόδημα το οποίο ενισχύει το μικρό και ευμετάβλητο εισόδημά του από την γεωργική παραγωγή. Επίσης σημαντική είναι και η συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο, ο αγροτουρισμός στοχεύει να δημιουργήσει τις συνθήκες εκείνες όπου οι νέοι άνθρωποι θα επιλέγουν να μείνουν και να εργαστούν στον τόπο διαμονής τους με την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης κι εργασίας. Ένας ακόμα στόχος είναι η προβολή και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς η ελληνική ύπαιθρος είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τα ιστορικά μνημεία και την φυσική ομορφιά. Ο αγροτουρισμός στοχεύει επίσης στην ενίσχυση της τοπικής αγοράς μέσω της διάθεσης τοπικών προϊόντων στους τουρίστες. Με αυτόν τον τρόπο τα τοπικά προϊόντα διαδίδονται και αποκτούν φήμη. Τέλος οι κύριοι στόχοι του αγροτουρισμού περιλαμβάνουν την ανάπτυξη ενός μοντέλου τουρισμού που θα προστατεύει το φυσικό περιβάλλον, σε αντιδιαστολή με τον μαζικό τουρισμό όπου υποβαθμίζει το περιβάλλον⁶.

Δευτερευόντως, ο αγροτουρισμός στοχεύει στην παροχή υπηρεσιών υψηλών προδιαγραφών που στηρίζονται στην ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων των αγροτών με τους τουρίστες. Στην δημιουργία έργων υποδομής για να είναι δυνατή η πρόσβαση και φιλοξενία των επισκεπτών στις διάφορες περιοχές. Στην αρμονική συνεργασία του πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα παροχής υπηρεσιών της τοπικής περιοχής αλλά και στην δραστηριοποίηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την προώθηση της ανάπτυξης της περιοχής⁷.

---

⁶ Κων/νος Δ.Αποστολόπουλος , Δέσποινα Β.Σδράλη, (2009), "Εναλλακτικός και Ήπιος Τουρισμός Υπαίθρου" Θεωρητική προσέγγιση και εφαρμογές Ελληνοεκδοτική – Μάιος 2009

⁷ Κων/νος Δ.Αποστολόπουλος , Δέσποινα Β.Σδράλη, (2009), "Εναλλακτικός και Ήπιος Τουρισμός Υπαίθρου" Θεωρητική προσέγγιση και εφαρμογές Ελληνοεκδοτική – Μάιος 2009

1.2 Μορφές Αγροτουρισμού

Ο αγροτουρισμός εμφανίζεται με διάφορες μορφές ανάλογα την προσφορά υπηρεσιών της κάθε τουριστικής επιχείρησης. Οι δύο πιο διαδεδομένες μορφές του είναι:

■ **Αμιγής Αγροτουρισμός**, σε αυτή την μορφή οι τουρίστες πέρα από τις διακοπές τους παίρνουν μέρος σε αγροτικές –κτηνοτροφικές εργασίες των κατοίκων της περιοχής. Επίσης μπορούν να εκμεταλλευτούν το φυσικό περιβάλλον κάνοντας δραστηριότητες που σχετίζονται με την περιοχή όπως πεζοπορία, κυνήγι κτλ. Οι κυριότερες μορφές του αμιγούς αγροτουρισμού είναι⁸:

- Αγροτουρισμός σε χωριά ιδιαίτερου φυσικού κάλους, τα οποία προσελκύουν τους επισκέπτες λόγω της ομορφιάς της τοποθεσίας
- Αγροτουρισμός σε νησιωτικές ή παραλιακές περιοχές, τα οποία αξιοποιούν τους θερινούς μήνες τον ήλιο και την θάλασσα
- Αγροτουρισμός σε παραδοσιακούς οικισμούς, οι οποίοι έχουν να μία ξεχωριστή αρχιτεκτονική
- Αγροτουρισμός κοντά σε προστατευμένες περιοχές, όπως εθνικούς δρυμούς και υδροβιότοπους
- Αγροτουρισμός σε καταλύματα συνεταιριστικής μορφής, όπου τα μέλη των συνεταιρισμών προσφέρουν προϊόντα δικής τους ή τοπικής παραγωγής

■ **Σύνθετος Αγροτουρισμός**, σε αυτή την περίπτωση οι τουρίστες εκμεταλλεύονται την περιοχή που έχουν επιλέξει για τις διακοπές τους η οποία προσφέρεται στο να συνδυάσουν και άλλες μορφές τουρισμού όπως ο

---

⁸ Λαγός, Δ., Τομάρας, Π., (2005), Ο Αγροτουρισμός ως Παράγοντας Τοπικής Ανάπτυξης: Η περίπτωση της Ελλάδας, Αναρτημένο στην: http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/1954/1/tomaras_5_16_2005.pdf, 5-8-2012

θηρσκευτικός, πολιτισμού, ιαματικός κτλ. Οι κυριότερες μορφές του σύνθετου αγροτουρισμού είναι⁹:

- Αγροτουρισμός σε περιοχές με ιαματικές πηγές, όπου οι τουρίστες υπόκεινται σε θεραπευτικές αγωγές
- Αγροτουρισμός σε ορεινά χωριά στην περιοχή των οποίων λειτουργεί οργανωμένο χιονοδρομικό κέντρο
- Αγροτουρισμός σε αγροτικές περιοχές με αθλητικές εγκαταστάσεις
- Αγροτουρισμός σε κατασκηνωτικούς χώρους(camping) που βρίσκονται στον περίγυρο αγροτικών οικισμών με τους οποίους συνδέονται οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά
- Αγροτουρισμός για παιδιά μικρής ηλικίας όπου πραγματοποιείται σε παιδικές κατασκηνώσεις με αθλητικές εγκαταστάσεις, πλήρη φιλοξενία καθώς και προσφορά μορφωτικών και ψυχαγωγικών προγραμμάτων
- Αγροτουρισμός σε κέντρα διερχομένων τουριστών που βρίσκονται σε ειδικούς κόμβους και δέχονται περαστικούς για να τους προσφέρουν φιλοξενία
- Αγροτουρισμός σε αγροτικές περιοχές όπου υπάρχουν πολιτιστικά ενδιαφέροντα και συνδέονται με πνευματικές ενασχολήσεις

Οι τουρίστες που επιλέγουν τον αγροτουρισμό συγκεντρώνουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Συνήθως έχουν επισκεφθεί πολλούς τουριστικούς προορισμούς και θέλουν πλέον ένα ήσυχο και ποιοτικό περιβάλλον. Ηλικιακά το φάσμα είναι ευρύ καθώς στον αγροτουρισμό εντάσσονται δραστηριότητες για όλες τα ηλικίες. Σε ότι αφορά το μορφωτικό επίπεδο είναι συνήθως υψηλό και έχουν περιβαλλοντική

---

⁹ Ανδριώτης, Κ. (2007), Σημειώσεις μαθήματος Ζ' Εξαμήνου «Αγροτουρισμός», ΤΕΙ Κρήτης, Ηράκλειο. & <http://agrotourismos.wordpress.com/2008/05/14/morfes-2/>, 5-8-2012

ευαισθησία. Έχουν επίσης ως επί το πλείστον μεγάλη οικονομική επιφάνεια και επιλέγουν υπηρεσίες υψηλών προδιαγραφών¹⁰.

Εικόνα 1.1: Αγροτουριστικά Καταλύματα

1.3 Οφέλη & Επιπτώσεις του Αγροτουρισμού

Ο αγροτουρισμός είναι μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού με την οποία αναπτύσσεται η ύπαιθρος. Όπως είναι φυσικό οποιαδήποτε μορφή επέμβασης-παρέμβασης συμβάλει τόσο θετικά όσο και αρνητικά. Τα οφέλη που πηγάζουν από την ανάπτυξη του αγροτουρισμού είναι τόσο κοινωνικά, οικονομικά αλλά και πολιτιστικά. Συγκεκριμένα στα πλεονεκτήματα του αγροτουρισμού περιλαμβάνονται¹¹:

- Η τόνωσή της αγροτικής ζωής με την οικονομική ενίσχυση των αγροτών

---

¹⁰ Ασκέλη, Σ. (2007), Επιχειρήστε...αγροτουριστικά. Πώς να οργανώσετε τη δική σας αγροτουριστική επιχείρηση, 2η έκδοση. Εκδόσεις: Αγροτουριστική. & www.agrotoyrismos.wordpress.com, 5-8-2012

¹¹ Ασκέλη, Σ. (2007), Επιχειρήστε...αγροτουριστικά. Πώς να οργανώσετε τη δική σας αγροτουριστική επιχείρηση, 2η έκδοση. Εκδόσεις: Αγροτουριστική.

- Ο συνδυασμός του πρωτογενή-δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής
- Οι κάτοικοι της υπαίθρου έρχονται σε δημιουργική επαφή με κατοίκους άλλων περιοχών ακόμα και άλλων κρατών με αποτέλεσμα να βγαίνουν από την απομόνωση και να γνωρίζουν άλλες κουλτούρες.
- Δημιουργία υποδομών στην επαρχία όπου θα προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στον τουρίστα αλλά και τον κάτοικο της υπαίθρου π.χ οδικό δίκτυο, κέντρα υγείας
- Προστασία του περιβάλλοντος των ηθών και των εθίμων της περιοχής

Όμως με την ανάπτυξη του αγροτουρισμού έχουν εντοπιστεί και αρνητικές επιπτώσεις. Συγκεκριμένα έχει παρατηρηθεί ότι¹²:

- Η μεγάλη εισροή τουριστών σε μια περιοχή μπορεί να αλλοιώσει την φυσιογνωμία της και να την μεταμορφώσει σε ένα μικρό αστικό κέντρο.
- Οι δαπάνες για την συντήρηση των υποδομών αυξάνονται κατακόρυφα οπότε πρέπει η το κράτος και ιδιαίτερα η τοπική αυτοδιοίκηση να είναι προετοιμασμένη γι' αυτό.
- Η δημιουργία ημιαπασχόλησης και όχι κανονικής απασχόλησης λόγω του ότι οι αγροτουριστικές υπηρεσίες είναι δευτερεύουσα ασχολία για τους κατοίκους της περιοχής
- Η αύξηση των τιμών των κατοικιών λόγω αναβάθμισης της περιοχής
- Η δημιουργία αισθήματος εισβολής τουριστών στην περιοχή
- Η εισαγωγή νέας κουλτούρας και ιδεών προερχόμενη από άλλες χώρες
- Η δημιουργία νέων αναγκών που δεν μπορεί να υποστηρίξει η περιοχή
- Η αύξηση της περιβαλλοντικής ρύπανσης μέσα από την αύξηση του θορύβου

---

¹² Rural Development Commission, (1996), «The Impact of Tourism on Rural Settlements», London

1.4 Ανάπτυξη Αγροτουρισμού Στην Ελλάδα

Οργανωμένα ο αγροτουρισμός άρχισε να εμφανίζεται στην Ελλάδα την δεκαετία 2000-2010. Πολλοί δήμοι προσπάθησαν να διαχειριστούν τα ευρωπαϊκά προγράμματα και δημιούργησαν αγροτουριστικές υποδομές, τις οποίες όμως ποτέ δεν μπόρεσαν να αξιοποιήσουν σωστά λόγω περιορισμένων οικονομικών και άλλων οργανωτικών θεμάτων. Το μεγαλύτερο πρόβλημα της Ελληνικής οργάνωσης είναι η γραφειοκρατία και στην ανάπτυξη των αγροτουριστικών υπηρεσιών έπαιξε καθοριστικό ρόλο. Ένα ακόμα πρόβλημα της είναι ότι δεν έχει οριστεί ένα οργανωμένο και προσαρμοσμένο σχέδιο ανάπτυξης και προβολής ανά περιοχή, το οποίο με τη σειρά του να είναι κομμάτι του γενικότερου σχεδιασμού της χώρας.

Προβληματική είναι επίσης και η νοοτροπία των κατοίκων η οποία είναι σε μεγάλο βαθμό αρνητική και αποτελεί μεγάλο εμπόδιο στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Επιπλέον σε πολλές περιοχές της χώρας δεν υπάρχει καθόλου καλή σήμανση στους δρόμους με πληροφορίες για τους τουρίστες, ενώ η κατασκευή νέων έργων, κυρίως δρόμων γίνεται χωρίς επαρκείς στατικές μελέτες με αποτέλεσμα να γίνονται συνεχώς κατολισθήσεις. Τέλος παρατηρείται ανασταλτικό νομοθετικό κενό, καθώς τα φορολογικά και ασφαλιστικά ζητήματα, μετά την έναρξη λειτουργίας των μονάδων, οδηγούν σε αποθάρρυνση και περιορισμό της επιχειρηματικής δραστηριότητας στις τουριστικές περιοχές.

Ο αγροτουρισμός δεν μπορεί να αναπτυχθεί σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας λόγω των προβλημάτων που προαναφέρθηκαν, αλλά σε ορισμένες και για την ανάπτυξη του είναι απαραίτητες κάποιες προϋποθέσεις. Έτσι, για να μπορέσει να έχει μέλλον ο αγροτουρισμός στην χώρα μας είναι απαραίτητο να ληφθούν μια σειρά μέτρων και πρωτοβουλιών τα οποία είναι¹³:

- Καταγραφή και δημιουργία του φυσικού και πολιτιστικού χάρτη της χώρας, που να περιλαμβάνει τις υπάρχουσες αγροτουριστικές περιοχές.

---

¹³ Ανδριώτης, Κ. (2007), Σημειώσεις μαθήματος Ζ' Εξαμήνου «Αγροτουρισμός», ΤΕΙ Κρήτης, Ηράκλειο.

- Προώθηση του αγροτουρισμού ως συμπληρωματική δραστηριότητα ενίσχυσης του γεωργικού εισοδήματος.
- Προβολή και διαφήμιση των αγροτουριστικών πρωτοβουλιών, που έχουν δώσει δείγματα καλής οργάνωσης και αποτελεσματικότητας.
- Δημιουργία απαραίτητης υποδομής για την εύκολη πρόσβαση των επισκεπτών.
- Ενεργοποίηση των τοπικών φορέων και συμμετοχή τους στη διαχείριση και έλεγχο της ανάπτυξής ώστε να διατηρείται το τοπικό στοιχείο.
- Διεύρυνση της τουριστικής περιόδου καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, ώστε να δοθούν δυνατότητες αύξησης της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών.
- Ικανοποίηση των απαιτήσεων των επισκεπτών, σε ότι αφορά τη διαμονή τους, τη διατροφή και τις δραστηριότητες αναψυχής.
- Συνεργασία των κατοίκων της υπαίθρου με τους τοπικούς φορείς και εξασφάλιση της σύμφωνης γνώμης τους για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή τους και συνειδητοποίηση των αναγκαίων αλλαγών που απαιτούνται.
- Δημιουργία μέτρων προτεραιότητας για ανάπτυξη του αγροτουρισμού σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές.
- Δημιουργία πλαισίου μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος και τη διαφύλαξη της πολιτιστικής και τουριστικής κληρονομιάς.
- Λήψη μέτρων για αποκατάσταση των παραδοσιακών οικισμών που λειτουργούν ως πόλοι έλξης για τους επισκέπτες.
- Ενημέρωση και επιμόρφωση του τοπικού πληθυσμού για τις δυνατότητες που ανοίγονται μέσω του αγροτουρισμού, αλλά και των κινδύνων που προκύπτουν από τη μη προσεκτική διαχείρισή του.
- Συμμετοχή στη διατήρηση και έλεγχο της ανάπτυξης από τους τοπικούς φορείς και ντόπιους, ώστε να διατηρείται ο τοπικός χαρακτήρας.

- ☑ Προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης των κατοίκων των αγροτικών περιοχών και εκμάθησης ξένων γλωσσών σε βασικό λειτουργικό επίπεδο, ώστε να μπορούν να αντεπεξέρχονται στις ανάγκες των δραστηριοτήτων του αγροτουρισμού.
- ☑ Συστηματοποίηση ελέγχων από τους αρμόδιους φορείς για να τηρούνται οι προδιαγραφές που ισχύουν για τη λειτουργία των αγροτουριστικών επιχειρήσεων.
- ☑ Δημιουργία φορέα που να μπορεί να συντονίζει πανελλαδικές πρωτοβουλίες αγροτουριστικού χαρακτήρα.
- ☑ Δημιουργία ενός διακρατικού δικτύου με σκοπό την πληροφόρηση σε θέματα αγροτουρισμού και την προσφορά συμβούλων στους ενδιαφερόμενους.

Ο αγροτουρισμός συγκεντρώνει μία σειρά προτερημάτων που τον αναδεικνύουν σε πολλές περιπτώσεις σε πιθανό μοχλό της τοπικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές της χώρας μας. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση είναι ο ορθολογικός και ολοκληρωμένος σχεδιασμός ανάπτυξής του, σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο Η ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ LEADER

Το 1988 η Ευρωπαϊκή Ένωση εισάγει μία σημαντική καινοτομία, η οποία αναφέρεται στη δυνατότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να αναλαμβάνει την πρωτοβουλία προτάσεων στα κράτη μέλη, γνωστών ως Κοινοτικές Πρωτοβουλίες (ΚΠ), για υποβολή αιτήσεων συνδρομής προκειμένου να προωθηθούν ενέργειες που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Κοινότητα. Οι Κοινοτικές Πρωτοβουλίες ανάλογα με το στόχο που εκπροσωπούν διακρίνονται¹⁴:

- ❖ Σε *Κοινοτικές Πρωτοβουλίες περιφερειακού χαρακτήρα* οι οποίες στοχεύουν να συμβάλλουν στην επίλυση των σοβαρών προβλημάτων που είναι άμεσα συνδεδεμένα με τις άλλες κοινοτικές πολιτικές.
- ❖ Σε *Κοινοτικές Πρωτοβουλίες γεωργικού χαρακτήρα* οι οποίες σκοπεύουν να επιταχύνουν την προσαρμογή των γεωργικών διαρθρώσεων και να προωθήσουν την αγροτική ανάπτυξη με την ευρεία έννοια.
- ❖ Σε *Κοινοτικές Πρωτοβουλίες κοινωνικού χαρακτήρα* οι οποίες σκοπεύουν να μειώσουν τις ανισότητες μεταξύ των περιφερειών.

Μία από τις σημαντικότερες Κοινοτικές Πρωτοβουλίες είναι η Πρωτοβουλία LEADER. Σκοπός της Πρωτοβουλίας είναι η ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών με την ενεργή συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού, των επιχειρήσεων, ενώσεων και συλλογικών φορέων, για τον καθορισμό των τοπικών προβλημάτων¹⁵.

---

¹⁴ Παρταλίδου, Μ., (2004), Η ενίσχυση του Αγροτικού Τουρισμού μέσα από την Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER στην Ελλάδα. ΓΕΩΠΟΝΙΚΑ «ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ», Γεωπονικός Σύλλογος Μακεδονίας – Θράκης. Τεύχος 411, Μάιος – Ιούνιος 2004, σελ. 11-13

¹⁵ Παρταλίδου, Μ., (2004), Η ενίσχυση του Αγροτικού Τουρισμού μέσα από την Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER στην Ελλάδα. ΓΕΩΠΟΝΙΚΑ «ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ», Γεωπονικός Σύλλογος Μακεδονίας – Θράκης. Τεύχος 411, Μάιος – Ιούνιος 2004, σελ. 11-13

Τα κύρια χαρακτηριστικά της πρωτοβουλίας LEADER είναι τέσσερα και περιλαμβάνουν:

1. **Χωρική προσέγγιση**, με τον όρο αυτό εννοείται ότι η αναπτυξιακή στρατηγική καθορίζεται με βάση τη συγκεκριμένη κατάσταση μιας περιοχής. Η χωρική προσέγγιση είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την τοπική ανάπτυξη, δεδομένου ότι κάθε περιοχή έχει τα δικά της ειδικά χαρακτηριστικά τα οποία οι τοπικοί φορείς είναι σε θέση να γνωρίζουν καλύτερα.
2. **Εκ των κάτω προς τα άνω προσέγγιση**, με τον όρο αυτόν εννοείται η κινητοποίηση και συμμετοχή στην αναπτυξιακή στρατηγική και πολιτική όλων των τοπικών φορέων, δημόσιων και ιδιωτικών, έτσι ώστε να επιτευχθεί ο μεγαλύτερος βαθμός ευαισθητοποίησης του τοπικού πληθυσμού και διαφάνεια στη διαμόρφωση των κριτηρίων επιλογής των προς υλοποίηση δράσεων.
3. **Ομάδες Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ)**, με τον όρο αυτόν εννοούμε ένα σύνολο ιδιωτικών και δημόσιων φορέων που συνδέονται με μία εταιρική σχέση, με στόχο την διαμόρφωση κοινής στρατηγικής για την ανάπτυξη μιας αγροτικής περιοχής.
4. **Καινοτόμος χαρακτήρας των δράσεων**, ο χαρακτήρας των δράσεων LEADER μπορεί να αφορά νέες μορφές αξιοποίησης τοπικών πόρων, νέα προϊόντα, νέες μεθόδους και νέες μορφές οργάνωσης, νέες απαντήσεις σε προβλήματα και αδυναμίες αγροτικών περιοχών και αγροτικής ανάπτυξης.

2.1 Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader I

Το Leader I ήταν η πρώτη Κοινοτική Πρωτοβουλία για την αγροτική ανάπτυξη και μπήκε σε εφαρμογή το 1991 έως το 1993. Υπήρξε αναγκαιότητα για την εφαρμογή αυτής της πρωτοβουλίας, καθώς η αγροτική οικονομία βρισκόταν σε κρίσιμο στάδιο. Συγκεκριμένα έπρεπε να δοθεί νέα πνοή στην ύπαιθρο με νέους προσανατολισμούς και πρωτοβουλίες που θα ενίσχυαν των εισόδημα του αγρότη.

Οι Γενικοί Στόχοι του Προγράμματος Leader I είναι¹⁶:

- ❖ Η ενίσχυση της τοπικής ανταγωνιστικότητας με διαφοροποίηση της παραγωγικής βάσης, προώθηση της δικτύωσης και βελτίωση της ποιότητας των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών.
- ❖ Η ανάδειξη της περιοχής ως ιδανικού τόπου διαβίωσης και τουριστικού προορισμού υψηλών προδιαγραφών ποιότητας.
- ❖ Η ενίσχυση της εταιρικής και της εξωστρέφειας με δημιουργία προϋποθέσεων οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης.

Οι ειδικοί στόχοι του Leader I είναι¹⁷:

- Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του αγροτικού και αγροδιατροφικού τομέα
- Η διαφοροποίηση και ενίσχυση της αγροτικής απασχόλησης με έμφαση στο τρίπτυχο "Τουρισμός – Τοπικά Προϊόντα - Ποιότητα"
- Η ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας, της Δικτύωσης και της Ποιότητας - Αναγνωσιμότητας των Τοπικών Προϊόντων και Υπηρεσιών
- Βελτίωση - Διαφοροποίηση του Τουριστικού Προϊόντος και Ανάδειξη της Φιλοσοφίας του "Ευ Ζην"
- Βελτίωση της Ποιότητας Ζωής του Αγροτικού Πληθυσμού
- Ανάδειξη της Ταυτότητας και της Τοπικής Ιδιαιτερότητας των Χωριών
- Προστασία, Αναβάθμιση και Ανάδειξη των Φυσικών και Πολιτιστικών Πόρων
- Ενίσχυση της Δικτύωσης και των Συνεργασιών σε Περιφερειακό, Εθνικό και Διεθνές Επίπεδο
- Δημιουργία - Ενδυνάμωση Συλλογικών Σχημάτων Αναπτυξιακής Πολιτικής

---

¹⁶ Αναρτημένο στην: <http://www.anmess.gr/?section=category&cat=115&subcat=119&lang=>, 10/9/2012

¹⁷ Αναρτημένο στην: <http://www.anmess.gr/?section=category&cat=115&subcat=119&lang=>, 10/9/2012

Το πρόγραμμα Leader I περιλαμβάνει οκτώ μέτρα που αφορούσαν:

- Αγροτουρισμό
- ΜΜΕ-Βιομηχανία
- Αξιοποίηση Αγροτικών Προϊόντων
- ΟΤΑ
- Κατάρτιση
- Αγροτική Ανάπτυξη
- Δίκτυο
- Λοιπά

Το μέτρο με την μεγαλύτερη χρηματοδότηση επί της συνολικής ήταν του Αγροτουρισμού (41%) και ακολουθούσαν τα μέτρα για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις-Βιομηχανία (16%) και την Αξιοποίηση Αγροτικών Προϊόντων (16%).

Σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο το Leader I εφαρμόστηκε σε 217 περιοχές ενώ σε εθνικό επίπεδο η Κοινοτική Πρωτοβουλία αποτελούσε πρόγραμμα ενίσχυσης και ανάπτυξης αγροτικών περιοχών με πληθυσμό από 5.000 έως 100.000 κατοίκους. Έτσι το Leader I στην Ελλάδα εφαρμόστηκε σε 25 ορεινές και νησιώτικες περιοχές. Στις περιοχές αυτές αναπτύχθηκαν δράσεις όπως η επαγγελματική κατάρτιση σε θέματα όπως βιολογικές καλλιέργειες, αγροτουρισμός και μάρκετινγκ αγροτικών προϊόντων. Στο πλαίσιο του αγροτουρισμού ανακαινίστηκαν παλιά κτήρια ώστε να γίνουν τουριστικά καταλύματα. Τέλος ενισχυθήκαν μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που είχαν σαν αντικείμενο την εμπορία των αγροτικών προϊόντων¹⁸.

Η κυριότερη επίδραση του προγράμματος Leader I στην οικονομία των αγροτικών περιοχών, ήταν η δημιουργία νέων επιχειρήσεων και η διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων των υφιστάμενων ατομικών επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα το 60% των γεωργικών επιχειρήσεων ενισχυθήκαν και επέκτειναν τις δραστηριότητες

---

¹⁸ European Commission, (1999), Ex- Post Evaluation of the Leader I Community Initiative, General Report, Brussels

τους¹⁹. Η πορεία του Leader I κρίνεται ως επιτυχημένη στην πράξη καθώς προκάλεσε μια δυναμική κινητοποίηση του αγροτικού πληθυσμού και παρείχε την δημιουργία νέων σχέσεων μεταξύ του τοπικών πληθυσμού και του δημόσιου – ιδιωτικού τομέα²⁰.

Η συνολική επένδυση της πρωτοβουλίας Leader I έφθασε τα 1.155 εκ. δρχ., από τα οποία τα 442 εκ. δρχ. αποτελούσαν την κοινοτική συμμετοχή, τα 347 εκ δρχ. προερχόταν από τα κράτη μέλη και τα 366 εκ. δρχ. από τη συμμετοχή των τοπικών οικονομικών παραγόντων.

2.2 Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II

Λόγο ης θετικής ανταπόκρισης του **Leader I** από την κοινωνία οδηγηθήκαμε στην κοινοτική πρωτοβουλία **Leader II** η οποία διήρκεσε 6 χρόνια από το 1994 έως το 1999. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στόχος του Leader II ήταν να ενθαρρύνει την ανάληψη καινοτόμων ενεργειών από τους τοπικούς φορείς, δημόσιους και ιδιωτικούς, σε όλους τους τομείς δραστηριοτήτων του αγροτικού χώρου, να ενισχύει την ανταλλαγή των εμπειριών σε όλη την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και να βοηθήσει τους φορείς αγροτικής ανάπτυξης των διαφόρων κρατών - μελών να αξιοποιήσουν την πείρα που αποκτήθηκε σε άλλες περιοχές και να υλοποιήσουν από κοινού ορισμένα σχέδια. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποίησε μία προσέγγιση ακόμη πιο αποκεντρωμένης ανάπτυξης εφαρμόζοντας προγράμματα μέσω εθνικών και τοπικών φορέων. Οι δράσεις που ανέπτυξε το Leader II αφορούσαν την απόκτηση ικανοτήτων, η ενίσχυση του αγροτουρισμού που αποτελούσε και το κύριο μέρος της πρωτοβουλίας, η διακρατική συνεργασία αλλά και η δικτύωση²¹.

---

¹⁹ European Commission, (1999), Ex- Post Evaluation of the Leader I Community Initiative, General Report, Brussels

²⁰ Εμμανουηλίδου, Μ., (2004), Η εφαρμογή της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER στην Ελλάδα. Η περίπτωση του Νομού Θεσσαλονίκης. Μεταπτυχιακή διατριβή. Θεσσαλονίκη: Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών, Τμήμα Γεωπονίας, Τομέας Αγροτικής Οικονομίας, ΑΠΘ

²¹ Iakovidou, O., Papadopoulou, H., Samathrakis, V., (1998), European Initiatives for Rural Development, Medit, No. 1, pp. 26-32.

Κύριο χαρακτηριστικό της πρωτοβουλίας Leader II ήταν **η καινοτομία**. Για το Leader II καινοτομία σημαίνει να γίνει αυτό που δεν υπάρχει σε περιφερειακό ή θεματικό επίπεδο. Επίσης να γίνει αυτό που δεν γίνεται από άλλους αλλά και να γίνουν πράγματα με διαρκή διάρθρωση στο σχετικό περιβάλλον, τα οποία να λαμβάνουν υπόψη την απασχόληση και το περιβάλλον.

Το πρόγραμμα LEADER II περιελάμβανε τέσσερα μέτρα που αφορούσαν:

- Μέτρο Α «Απόκτηση ικανοτήτων»** αποσκοπούσε στο να προετοιμάσει τους τοπικούς παράγοντες να αναλάβουν υπεύθυνο ρόλο στην υλοποίηση του τοπικού προγράμματος. Το μέτρο αυτό κάλυπτε 3,4% των κεφαλαίων που χρησιμοποιήθηκαν για την εφαρμογή του LEADER II.
- Μέτρο Β «Προγράμματα αγροτικής καινοτομίας»** αφορούσε τις προτεραιότητες που επελέγησαν στα σχέδια τοπικής δράσης (ΣΤΔ). Το συγκεκριμένο μέτρο κάλυπτε το 92,1% του συνολικού προϋπολογισμού.
- Μέτρο Γ «Διακρατική συνεργασία»** αφορούσε τη συνεργασία μεταξύ περιοχών Leader δύο τουλάχιστον κρατών μελών για την υλοποίηση κοινών σχεδίων και κάλυπτε 0,9% του συνολικού προϋπολογισμού.
- Μέτρο Δ «Δικτύωση»** το μέτρο αυτό χρησιμοποιήθηκε για την αξιολόγηση

Δικαιούχοι του προγράμματος Leader II, ήταν οι Ομάδες Τοπικής Δράσης όπως αυτές προσδιορίστηκαν στ Leader I, αλλά και άλλοι ιδιωτικοί ή δημόσιοι φορείς όπως συνεταιρισμοί ή οργανώσεις. Η πρωτοβουλία Leader II επένδυσε σε δραστηριότητες όπως:

- η βιολογική γεωργία
- το τοπικό εμπόριο
- η βελτίωση της ποιότητας και η προώθηση των τοπικών προϊόντων
- ο αγροτουρισμός
- η προστασία του περιβάλλοντος και της τοπικής κληρονομιάς
- η ενίσχυση της οργανωτικής, επιχειρηματικής και στρατηγικής ικανότητάς
- η κατάρτιση

Κατά τη διάρκεια της υλοποίησης του προγράμματος δεν έλειψαν οι δυσκολίες. Ορισμένες φορές οι τοπικοί φορείς καθυστερούσαν να ξεκινήσουν την πρωτοβουλία με αποτέλεσμα την μη σωστή εφαρμογή του προγράμματος. Οι διοικητικές συνθήκες ήταν αποθαρρυντικές όπως εμπόδια στην εδαφική προσέγγιση και έλλειψη στήριξης για τις τοπικές ομάδες, κυρίως κατά την αρχική φάση. Βέβαια στο σύνολο του το Leader II αποτέλεσε αποτελεσματική πρωτοβουλία. Έφερε σε στενότερη επαφή τοπικούς παράγοντες, διοικητικές αρχές και διαδικασίες υποστήριξης και συνέβαλε στην απασχόληση και την απόκτηση δεξιοτήτων σε τοπικό επίπεδο. Σύμφωνα με στοιχεία της εκ των υστέρων αξιολόγησης του προγράμματος δημιουργήθηκαν ή διατηρήθηκαν περίπου 100.000 θέσεις πλήρους απασχόλησης²². Τέλος η συνολική επένδυση της πρωτοβουλίας Leader II έφθασε τα 64 δις δρχ. από τα οποία η Κοινοτική Συμμετοχή ανέρχεται σε 51,7 δις δρχ. και η Εθνική Συμμετοχή σε 12,3 δις δρχ..

2.3 Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader +

Η κοινοτική πρωτοβουλία Leader+, εφαρμόστηκε την περίοδο 2000-2006 και αποτελεί ουσιαστικά τη συνέχεια των πρωτοβουλιών Leader I και Leader II. Βασικό σκοπό του προγράμματος Leader+ είναι η προώθηση της εφαρμογής ολοκληρωμένων, πρωτότυπων στρατηγικών αειφόρου ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Leader+ επιδιώκει κάτι επιπλέον απ' αυτό που προσέφεραν οι προηγούμενες εφαρμογές και δίνει ιδιαίτερο βάρος στη δικτύωση ομοειδών ή συμπληρωματικών επιχειρήσεων, την κοινή προβολή και προώθηση, τη συνεργασία και τη συλλογική στήριξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, που μπορούν να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα και τη συμπληρωματικότητα των δράσεων²³.

---

²² European Commission, (2003), Ex- Post Evaluation of the Community Initiative Leader II, Final Report, Vienna

²³ European Commission, (2006), Synthesis of mid- term evaluations of LEADER + program, Final Report, Vienna

Η Πρωτοβουλία Leader+ διαρθρώνεται σε δύο γενικούς αναπτυξιακούς στόχους²⁴:

1^{ος} Στόχος: Ολοκληρωμένη, υψηλής ποιότητας αειφόρος ανάπτυξη της υπαίθρου μέσω πιλοτικών εφαρμογών

2^{ος} Στόχος: Ενίσχυση της προσπάθειας για άρση της απομόνωσης των περιοχών σε όλα τα επίπεδα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής

Το πρόγραμμα διαρθρώνεται γύρω από 4 άξονες προτεραιότητας²⁵:

- 1^{ος} Άξονας Προτεραιότητας: «Ολοκληρωμένες, πιλοτικού χαρακτήρα στρατηγικές αγροτικής ανάπτυξης». Αφορά στο βασικό άξονα προτεραιότητας, που παρουσιάζει τη μεγαλύτερη χρηματοδοτική βαρύτητα στο πρόγραμμα (90% της κοινοτικής συνδρομής).
- 2^{ος} Άξονας Προτεραιότητας: «Στήριξη συνεργασίας μεταξύ αγροτικών περιοχών». Ο άξονας αυτός συμβάλλει στην άρση της απομόνωσης μεταξύ των περιοχών εφαρμογής. Η χρηματοδοτική βαρύτητα του άξονα στο πρόγραμμα ανέρχεται στο 4% της κοινοτικής συνδρομής.
- 3^{ος} Άξονας Προτεραιότητας: «Δικτύωση». Αφορά στη στήριξη της λειτουργίας του Ελληνικού Δικτύου LEADER και στη στήριξη του σχεδίου δράσης της Μονάδας Εμπύχωσης Δικτύου LEADER (Μ.Ε.Δ.). Η χρηματοδοτική βαρύτητα του άξονα στο πρόγραμμα ανέρχεται στο 1% της κοινοτικής συνδρομής.
- 4^{ος} Άξονας προτεραιότητας: “Διαχείριση, παρακολούθηση, αξιολόγηση του Προγράμματος”.

Δικαιούχοι της Πρωτοβουλίας Leader+ ήταν οι Ομάδες Τοπικής Δράσης που πρέπει να αποτελούν ένα ισορροπημένο και αντιπροσωπευτικό σύνολο εταίρων των κοινωνικοοικονομικών κύκλων της περιοχής. Γι’ αυτό και στο επίπεδο λήψης αποφάσεων οι οικονομικοί εταίροι και οι ενώσεις έπρεπε να εκπροσωπούν

---

²⁴ Van Depoele Laurent, (1997-1998). Η αγροτική ανάπτυξη για την περίοδο 2000-2006. Το συνέδριο καθιερώνει το ρόλο του LEADER, LEADER MAGAZINE, No. 16.

²⁵ Αναρτημένο στην: <http://www.leader-plus.gr/default.htm>, 30-9-2012

τουλάχιστον το 50% της τοπικής εταιρικής σχέσης. Τέλος η συνολική επένδυση της πρωτοβουλίας Leader+ έφθασε τα 2.020 εκ. ευρώ.

2.4 Προσέγγιση Leader

Η πρωτοβουλία LEADER, μετά την εμπειρία τριών περιόδων προγραμματισμού, έχει φτάσει σε επίπεδο ωριμότητας που δίνει τη δυνατότητα στις αγροτικές περιοχές να εφαρμόσουν ευρύτερα την προσέγγιση LEADER εξυπηρετώντας βασικούς στόχους του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2007-2013.

Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2007-2013 περιλαμβάνει 4 άξονες εκ' των οποίων ο τέταρτος άξονας περιλαμβάνει την προσέγγιση Leader. Οι άλλοι τρεις άξονες περιλαμβάνουν την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας και της δασοκομίας (1^{ος} Άξονας), τη βελτίωση του περιβάλλοντος και της υπαίθρου (2^{ος} Άξονας) και την βελτίωση της ποιότητας της ζωής στις αγροτικές περιοχές και την διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας. Για την εφαρμογή των δράσεων της προσέγγισης Leader θα δαπανηθεί το 5,9% του συνολικού προγράμματος²⁶.

Μέσω της προσέγγισης LEADER θα εφαρμοστούν στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης με ολοκληρωμένο και πολυτομεακό χαρακτήρα σε σαφώς προσδιορισμένες αγροτικές περιοχές μικρότερες της περιφέρειας. Η εκπόνηση και εφαρμογή των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης θα πραγματοποιηθεί από τοπικά εταιρικά σχήματα δημοσίου – ιδιωτικού τομέα τις Ομάδες Τοπικής Δράσης που δραστηριοποιούνται στην προτεινόμενη περιοχή παρέμβασης.

Οι Ομάδες Τοπικής Δράσης συνιστούν κοινή δομή με νομική μορφή αυτή της Ανώνυμης Εταιρείας ή Κοινοπραξίας. Ως ενδεικτικοί εταίροι - μέτοχοι θα μπορούσαν να αναφερθούν: Δήμοι ή Κοινότητες, Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις ή και άλλοι φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΚΕΔΚΕ, ΕΝΑΕ, ΤΕΔΚ, Σύνδεσμοι και οι Ανώνυμες

---

²⁶ Άγνωστος, Οκτώβριος 2007, Εκ των προτέρων αξιολόγηση του προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης 2007-2013, THEMA Ε.Π.Ε –ΒΕΛΤΙΩΝ Ε.Π.Ε

Αναπτυξιακές Εταιρείες), φορείς του ευρύτερου Δημοσίου τομέα, συνεταιρισμοί και ενώσεις αυτών, Επιστημονικοί Φορείς, Επιμελητήρια, Φορείς συλλογικών, κοινωνικών και οικονομικών συμφερόντων, καθώς και τραπεζών και πιστωτικών ιδρυμάτων²⁷.

Τέλος η προσέγγιση LEADER θα αφορά ορεινές, μειονεκτικές, αλλά και πεδινές, συμπεριλαμβανομένων νησιωτικών περιοχών της Χώρας, με ιδιαίτερη μέριμνα για τις περιπτώσεις πυρόπληκτων περιοχών από τις πρόσφατες πυρκαγιές του καλοκαιριού του 2007. Ο πληθυσμός των περιοχών πρέπει να κυμαίνεται μεταξύ 5.000 έως 150.000 κατοίκων.

---

²⁷ ΚΥΑ 401/3-10-2010, Πλαίσιο εφαρμογής του Άξονα 4 «Προσέγγιση LEADER» του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007–2013 (ΠΑΑ). (ΦΕΚ 355/Β/30-3-2010)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Η Μεσσηνία είναι περιφερειακή ενότητα της περιφέρειας Πελοποννήσου που βρίσκεται στη νοτιοδυτική Πελοπόννησο. Συνορεύει στα βόρεια με το νομό Ηλείας, στα βορειοανατολικά με το νομό Αρκαδίας και στα ανατολικά με το νομό Λακωνίας. Η Μεσσηνία εκτείνεται σε 2991 τ. χλμ. και ο πληθυσμός της αγγίζει τους 163.110 κατοίκους κατά την απογραφή του 2011. Έδρα της Περιφερειακής Ενότητας είναι η Καλαμάτα.

Πίνακας 3.1: Πληθυσμός Περιφερειακής Ενότητας Μεσσηνίας κατά την Απογραφή των Ετών 1991-2001-2011

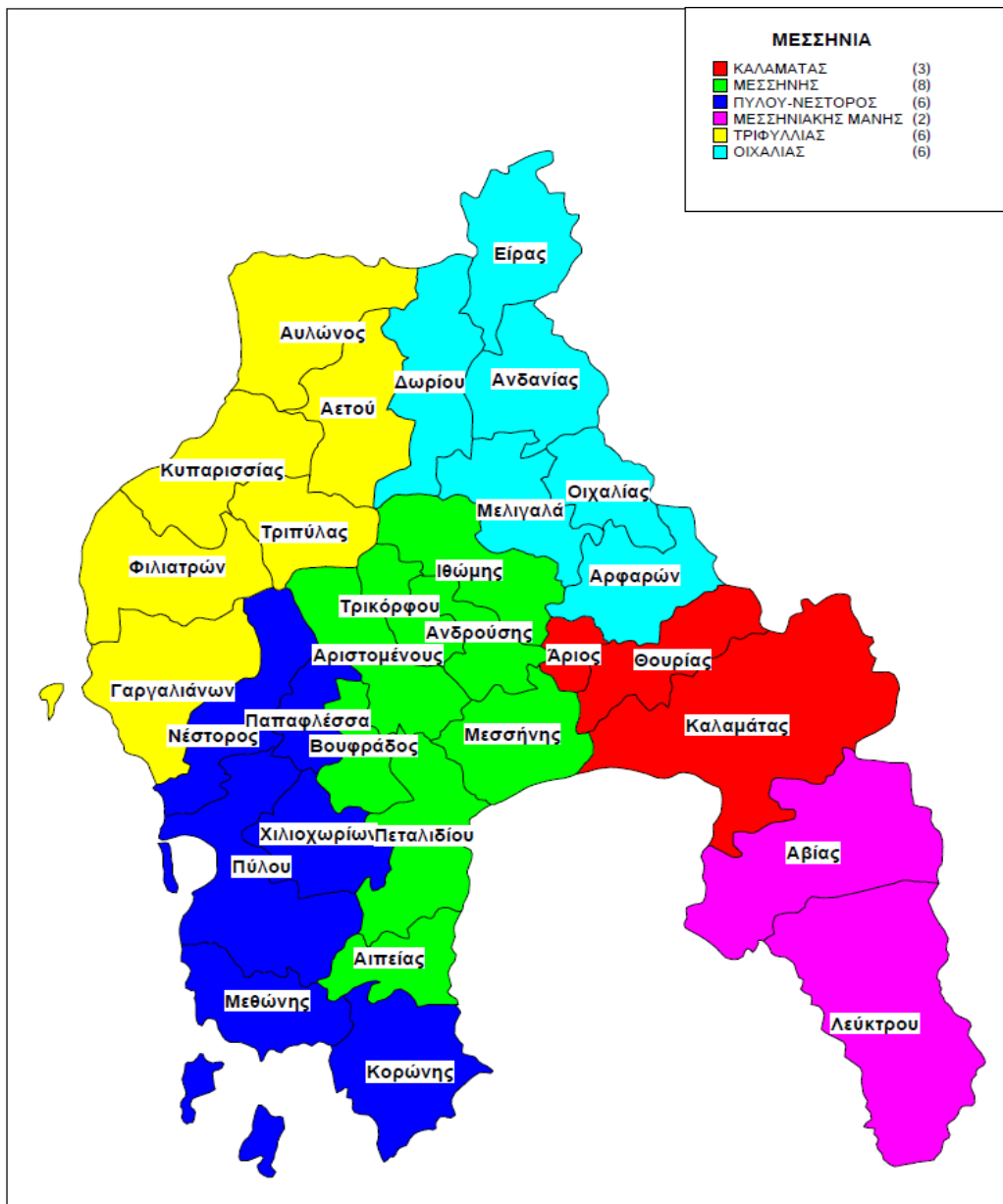
	1991	2001	2011
Περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας	166.964	176.876	163.110

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2011

Με την εφαρμογή του σχεδίου «Καλλικράτης» η Π.Ε Μεσσηνίας διαιρέθηκε σε 6 Δήμους. Οι νέοι δήμοι είναι²⁸ (Ν. 3852/2010):

- ❖ Δήμος Καλαμάτας
- ❖ Δήμος Μεσσήνης
- ❖ Δήμος Τριφυλίας
- ❖ Δήμος Πύλου – Νέστορος
- ❖ Δήμος Οιχαλίας
- ❖ Δήμος Δυτικής Μάνης

²⁸ Ν. 3852/2010, «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης», ΦΕΚ 87, τεύχος 'Α, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα

Πηγή: http://filiatranews.blogspot.gr/2010/04/6_28.html

Εικόνα 0:1: Δήμοι Περιφερικής Ενότητας Μεσσηνίας

Η Μεσσηνία ήταν κατοικημένη από τα προϊστορικά χρόνια, κυρίως λόγω των εύφορων πεδιάδων της. Από τον 8ο ως τον 5ο αιώνα π.Χ. οι Σπαρτιάτες υποδούλωσαν τη Μεσσηνία με τους Μεσσηνιακούς Πολέμους. Οι Θηβαίοι την απελευθέρωσαν το 369 π.Χ., αλλά τελικά κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους το 183 π.Χ.. Ακολούθησε η Βυζαντινή Εποχή και τον 13^ο αιώνα κατακτήθηκε από τους Φράγκους, για να περάσει το 1498 ολοκληρωτικά στα χέρια των Τούρκων. Στις 23 Μαρτίου 1821 κηρύχτηκε η επανάσταση κατά των Τούρκων και σηματοδοτήθηκε

από την απελευθέρωση της Καλαμάτας. Μετά τις καταστροφές που προκάλεσε ο τουρκοαιγυπτιακός στρατός του Ιμπραήμ, η Ναυμαχία του Ναυαρίνου το 1827 οδήγησε στην απελευθέρωση της Πελοποννήσου και στη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους²⁹.

Η περιοχή έρευνας της παρούσας εργασίας είναι οι περιοχές εφαρμογής των Κοινοτικών Πρωτοβουλιών LEADER. Σε αυτές τις κοινοτικές πρωτοβουλίες συμμετείχαν οι εξής Δήμοι, Κοινότητες και Δημοτικά Διαμερίσματα της Περιφερειακής Ενότητας Μεσσηνίας:

- **Leader I:** η κοινοτική πρωτοβουλία Leader I δεν εφαρμόστηκε στην Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας
- **Leader II:** στην κοινοτική πρωτοβουλία Leader II συμμετείχε ο Δήμος Δυτικής Μάνης όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.2.

Πίνακας 3.2: Περιοχές Εφαρμογής Leader II στην Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας³⁰

Δήμος Λεούκτρου	Δ.δ. Καρδαμύλης	η Καρδαμύλη	Δήμος Αβίας	Δ.δ. Κάμπου	ο Κάμπος
		η Αγία Σοφία			ο Οροβάς
		το Καλαμίτσι			το Πλάτωμα
		ο Κάμπος			τα Τούμπια
	Δ.δ. Αγίου Νικολάου	ο Άγιος Νικόλαος		Δ.δ. Αβίας	η Αβία
		ο Άγιος Δημήτριος			το Ακρογιάλι
	Δ.δ. Αγίου Νίκωνος				η Μεγάλη Μαντίνεια
	Δ.δ. Εξωχωρίου	το Εξωχώρι		Δ.δ. Αλτομυρών	
		η Χώρα			
	Δ.δ. Θαλαμών	οι Θαλάμες		Δ.δ. Δολών	οι Κάτω Δολοί
		ο Πλάτανος			οι Άνω Δολοί τα Καλιαναίικα

²⁹ Αναρτημένο στην: http://el.wikipedia.org/wiki/Νομός_Μεσσηνίας, 30-9-2012

³⁰ Την περίοδο εφαρμογής του LEADER II δεν είχε εφαρμοστεί ο Καλλικράτης με αποτέλεσμα η περιοχή να αποτελείται από Δήμους, κοινότητες και οικισμούς

		τα Σωματιανά			οι Κιτριές
	Δ.δ. Καρυοβουνίου	το Καρυοβούνι		Δ.δ. Κέντρου	το Κέντρο
		η Δρυόπη			το Ανατολικό
	Δ.δ. Καστανέας				το Βόρειον
	Δ.δ. Λαγκάδας				η Χώρα Γαϊτσών
	Δ.δ. Μηλέας	η Μηλιά		Δ.δ. Πηγαδίων	τα Πηγάδια
		η Κάτω Χώρα			τα Δένδρα
		τα Κυβέλεια			η Κρύα Βρύση
					τα Ριζανά
	Δ.δ. Νεοχωρίου	το Νεοχώριο		Δ.δ. Σταυροπηγίου	το Σταυροπήγι
		το Λεύκτρο			η Μάλτα
		η Στούπα			
	Δ.δ. Νομιστή			Δ.δ. Σωτηριανικών	τα Σωτηριάνικα
	Δ.δ. Πλάτσης	η Πλάτσα			η Δροσοπηγή
		το Κοτρώνι			ο Κουρής
		η Πηγή			η Χαραυγή
	Δ.δ. Προαστίου	το Προάστιο			
		ο Λάκκος			
		το Νέον Προάστιο			
	Δ.δ. Προσηλίου	το Προσήλιο			
		οι Καλύβες			
	Δ.δ. Πύργου Καλαμών				
	Δ.δ. Ριγκλίων	τα Ρίγκλια			
		τα Άνω Ρίγκλια			
		το Ελαιοχώρι			
	Δ.δ. Σαϊδόνας				
	Δ.δ. Τραχήλας				
	Δ.δ. Τσερίων	τα Τσέρια			
		τα Γιατραίικα			
		η Ζαχαριά			
		το Καταφύγιο			

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία από Αναπτυξιακή Μάνης

Leader +: οι προτεινόμενες περιοχές εφαρμογής αυτού του προγράμματος περιλαμβάνουν τους Δήμους και τα Δημοτικά Διαμερίσματα³¹ που φαίνονται στον πίνακα 3.3 δηλ όλες τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές της Περιφερειακής Ενότητας της Μεσσηνίας.

³¹ Την περίοδο εφαρμογής του LEADER II δεν είχε εφαρμοστεί ο Καλλικράτης με αποτέλεσμα η περιοχή να αποτελείται από Δήμους και Δημοτικά Διαμερίσματα

Πίνακας 3.3: Προτεινόμενες Περιοχές Εφαρμογής Leader +

ΔΗΜΟΣ ΑΒΙΑΣ	Δ.Δ. Κάμπου	ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΦΡΑΔΩΝ	Δ.Δ. Βλάση
	Δ.Δ. Αβίας		Δ.Δ. Κουρτακίου
	Δ.Δ. Αλτομυρών		Δ.Δ. Μηλιωτίου
	Δ.Δ. Δολών	ΔΗΜΟΣ ΓΑΡΓΑΛΙΑΝΩΝ	Δ.Δ. Βάλτας
	Δ.Δ. Κέντρου		Δ.Δ. Μουζακίου
	Δ.Δ. Πηγαδίων	ΔΗΜΟΣ ΔΩΡΙΟΥ	Δ.Δ. Άνω Δωρίου
	Δ.Δ. Σταυροπηγίου		Δ.Δ. Κόκλα
	Δ.Δ. Σωτηριανικών		Δ.Δ. Κούβελα
Δ.Δ. Κοπανακίου	Δ.Δ. Μάλθης		
Δ.Δ. Αγριλιάς Τριφυλίας	Δ.Δ. Χαλκιά		
Δ.Δ. Αετού	Δ.Δ. Χρυσοχωρίου		
Δ.Δ. Αρτικίου	Δ.Δ. Ψαρίου		
Δ.Δ. Γλυκορριζίου	ΔΗΜΟΣ ΕΙΡΑΣ		Δ.Δ. Νέδας
Δ.Δ. Καμαρίου		Δ.Δ. Αγίου Σώστου	
Δ.Δ. Κεφαλόβρυσης		Δ.Δ. Αμπελιώνας	
Δ.Δ. Κρυνερίου		Δ.Δ. Κακαλετρίου	
Δ.Δ. Μοναστηρίου		Δ.Δ. Πέτρας	
Δ.Δ. Πολυθέας		Δ.Δ. Σκληρού	
Δ.Δ. Σιτοχωρίου		Δ.Δ. Στασίμου	
Δ.Δ. Αδριανής		Δ.Δ. Συρρίζου	
ΔΗΜΟΣ ΑΙΠΕΙΑΣ	Δ.Δ. Μηλίτσης	ΔΗΜΟΣ ΘΟΥΡΙΑΣ	Δ.Δ. Αμφείας
	Δ.Δ. Αριστομένουσ		Δ.Δ. Πολιανής
ΔΗΜΟΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣ	Δ.Δ. Βουταίνης	ΔΗΜΟΣ ΙΘΩΜΗΣ	Δ.Δ. Αρσινόης
	Δ.Δ. Διοδίων		Δ.Δ. Ζερμπισίων
	Δ.Δ. Κεφαλοβρύσου		Δ.Δ. Κεφαλινού
	Δ.Δ. Κουτίφαρη		Δ.Δ. Μαυρομματίου
	Δ.Δ. Μάνεση	ΔΗΜΟΣ ΚΟΡΩΝΗΣ	Δ.Δ. Ρευματιάς
	Δ.Δ. Πελεκανάδας		Δ.Δ. Ακριτοχωρίου
	Δ.Δ. Πλατανόβρυσης		Δ.Δ. Βασιλιτσίου
	Δ.Δ. Πουλιτσίου		Δ.Δ. Βουναρίου
ΔΗΜΟΣ ΑΡΦΑΡΩΝ	Δ.Δ. Αρφαρών		Δ.Δ. Καπλανίου
	Δ.Δ. Αγίου Φλώρου		Δ.Δ. Υαμείας

	Δ.Δ. Αγρίλου		Δ.Δ. Φαλάνθης
	Δ.Δ. Βελανιδιάς		Δ.Δ. Χρυσοκελλαριάς
	Δ.Δ. Βρομόβρυσης		Δ.Δ. Αλαγονίας
	Δ.Δ. Σταματινού		Δ.Δ. Αρτεμισίας
ΔΗΜΟΣ ΑΥΛΩΝΑ	Δ.Δ. Σιδηροκάστρου	ΔΗΜΟΣ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	Δ.Δ. Βέργας
	Δ.Δ. Αγαλιανής		Δ.Δ. Ελαιοχωρίου
	Δ.Δ. Αυλώνος		Δ.Δ. Καρβελίου
	Δ.Δ. Βανάδας		Δ.Δ. Λαδά
	Δ.Δ. Καλιτσαίνης		Δ.Δ. Λαιίκων
	Δ.Δ. Καρυών		Δ.Δ. Μικράς Μαντινείας
	Δ.Δ. Πλατανίων		Δ.Δ. Νεδούσης
	Δ.Δ. Προδρόμου		Δ.Δ. Πηγών
ΔΗΜΟΣ ΑΝΔΑΝΙΑΣ	Δ.Δ. Διαβολιτσίου	ΔΗΜΟΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑΣ	Δ.Δ. Βρυσών
	Δ.Δ. Αγριλοβούνου		Δ.Δ. Μουριατάδας
	Δ.Δ. Άνω Μελπείας		Δ.Δ. Μύρου
	Δ.Δ. Δασοχωρίου		Δ.Δ. Ξηροκάμπου
	Δ.Δ. Δεσύλλα		Δ.Δ. Περδικονερίου
	Δ.Δ. Ηλέκτρας		Δ.Δ.Ρ αχών
	Δ.Δ. Καρνασίου		Δ.Δ. Στασιού
	Δ.Δ. Κάτω Μελπείας		Δ.Δ. Καρδαμύλης
ΔΗΜΟΣ ΑΝΔΡΟΥΣΑΣ	Δ.Δ. Κωνσταντίνων	ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΤΡΟΥ	Δ.Δ. Αγίου Νικολάου
	Δ.Δ. Μαντζαρίου		Δ.Δ. Αγίου Νίκωνος
	Δ.Δ. Παραπουγκίου		Δ.Δ. Εξωχωρίου
	Δ.Δ. Ανδρούσης		Δ.Δ. Θαλαμών
	Δ.Δ. Ελληνοεκκλησίας		Δ.Δ. Καρυοβουνίου
Δ.Δ. Καλογερόρραχης	Δ.Δ. Καστανέας		
Δ.Δ. Μαγγανιακού	Δ.Δ. Λαγκάδας		
Δ.Δ. Πολυλόφου	Δ.Δ. Μηλέας		
ΔΗΜΟΣ ΜΕΛΙΓΓΑΛΑ	Δ.Δ. Ανθούσης		Δ.Δ. Νεοχωρίου
	Δ.Δ. Καλλιρρόης		Δ.Δ. Νομιτσή
	Δ.Δ. Μίλα		Δ.Δ. Πλάτσης
	Δ.Δ. Νεοχωρίου Ιθώμης		Δ.Δ. Προαστίου
	Δ.Δ. Πολίχνης		Δ.Δ. Προσηλίου

	Δ.Δ. Σκάλας		Δ.Δ. Πύργου Καλαμών
	Δ.Δ. Στενυκλάρου		Δ.Δ. Ριγκλίων
	Δ.Δ. Τσουκαλαϊκών		Δ.Δ. Σαϊδόνας
ΔΗΜΟΣ ΜΕΘΩΝΗΣ	Δ.Δ. Λαχανάδας		Δ.Δ. Τραχήλας
	Δ.Δ. Λευκοχώρας		Δ.Δ. Τσερίων
ΔΗΜΟΣ ΜΕΣΣΗΝΗΣ	Δ.Δ. Νεοχωρίου Αριστομένους	ΔΗΜΟΣ ΝΕΣΤΟΡΟΣ	Δ.Δ. Μεταξάδας
	Δ.Δ. Σπιταλίου		Δ.Δ. Μυρσινοχωρίου
	Δ.Δ. Ανδανίας		Δ.Δ. Παλαιού Λουτρού
	Δ.Δ. Καλυβίων		Δ.Δ. Φλεσιάδος
ΔΗΜΟΣ ΟΙΧΑΛΙΑΣ	Δ.Δ. Κατσαρού	ΔΗΜΟΣ ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑ	Δ.Δ. Μανιακίου
	Δ.Δ. Λουτρού		Δ.Δ. Μαργελίου
	Δ.Δ. Πεύκου		Δ.Δ. Μεταμορφώσεως
	Δ.Δ. Σιάμου		Δ.Δ. Παπαφλέσσα
	Δ.Δ. Φίλια		Δ.Δ. Δροσιάς
ΔΗΜΟΣ ΠΥΛΟΥ	Δ.Δ. Αμπελοκήπων		Δ.Δ. Καλοχωρίου
	Δ.Δ. Παππουλίων		Δ.Δ. Καστανίων
ΔΗΜΟΣ ΦΙΛΙΑΤΡΩΝ	Δ.Δ. Μάλης	ΔΗΜΟΣ ΠΕΤΑΛΙΔΙΟΥ	Δ.Δ. Κοκκίνου
	Δ.Δ. Πλάτης		Δ.Δ. Λυκίσσης
	Δ.Δ. Χριστιανουπόλεως		Δ.Δ. Μαθίας
ΔΗΜΟΣ ΧΙΛΙΟΧΩΡΙΩΝ	Δ.Δ. Μεσοποτάμου		Δ.Δ. Νερομούλου
	Δ.Δ. Σουληναρίου		Δ.Δ. Πανιπερίου
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΠΥΛΑΣ	Κ.Δ. Ραπτοπούλου	ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΚΟΡΦΟΥ	Κ.Δ. Τρικόρφου
	Κ.Δ. Καλογερεσίου		Κ.Δ. Δραΐνας
	Κ.Δ. Λαντζουνάτου		Κ.Δ. Κλήματος
	Κ.Δ. Λυκουδεσίου		Κ.Δ. Κορομηλέας
	Κ.Δ. Ροδιάς		Κ.Δ. Παλαιοκάστρου
	Κ.Δ. Σελλά		
	Κ.Δ. Τριπύλας		

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία από Αναπτυξιακή Μεσσηνίας Α.Ε

Προσέγγιση Leader: οι περιοχές εφαρμογής της προσέγγισης Leader περιλαμβάνουν τους Δήμους και τα Δημοτικά Διαμερίσματα που φαίνονται στον πίνακα 3.4. Αυτές οι περιοχές είναι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους πεδινές και συμπεριλαμβάνονται και κάποιες ορεινές. Επίσης 11 από τα δημοτικά διαμερίσματα έχουν χαρακτηρισθεί πυρόπληκτα βάσει αποφάσεων του Υ.ΠΕ.ΚΑ (πρώην Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ.) και 24 δημοτικά διαμερίσματα περιλαμβάνουν περιοχές που υπάγονται σε καθεστώς NATURA 2000.

Πίνακας 3.4: Περιοχές Εφαρμογής Προσέγγισης Leader

ΔΗΜΟΣ ΑΙΠΕΙΑΣ	Δ.Δ. Λογγάς	ΔΗΜΟΣ ΑΡΙΟΣ	Δ.Δ. Άριος
	Δ.Δ. Αδριανής		Δ.Δ. Αλωνίων
	Δ.Δ. Μηλίτσης		Δ.Δ. Άμμου
	Δ.Δ. Νέας Κορώνης		Δ.Δ. Ανεμομύλου
	Δ.Δ. Χράνων		Δ.Δ. Αριοχωρίου
ΔΗΜΟΣ ΓΑΡΓΑΛΙΑΝΩΝ	Δ.Δ.Γαργαλιάνων	ΔΗΜΟΣ ΘΟΥΡΙΑΣ	Δ.Δ. Ασπροπουλιάς
	Δ.Δ. Βάλτας		Δ.Δ.Θουρίας
	Δ.Δ. Λεύκης		Δ.Δ. Αιθαίας
	Δ.Δ. Μαραθοπόλεως		Δ.Δ. Ανθείας
	Δ.Δ. Μουζακίου		Δ.Δ. Μικρομάνης
	Δ.Δ. Πύργου Τριφυλίας		Δ.Δ. Κορώνης
	Δ.Δ. Φλόκας		Δ.Δ. Ακριτοχωρίου
ΔΗΜΟΣ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	Δ.Δ. Αντικαλάμου	ΔΗΜΟΣ ΚΟΡΩΝΗΣ	Δ.Δ. Βασιλιτσίου
	Δ.Δ. Ασπροχώματος		Δ.Δ. Βουναρίων
	Δ.Δ. Σπερχογείας		Δ.Δ. Καπλανίου
ΔΗΜΟΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑΣ	Δ.Δ. Κυπαρισσίας		Δ.Δ. Κόμπων
	Δ.Δ. Αρμενίων		Δ.Δ. Υαμείας
	Δ.Δ. Ραχών		Δ.Δ. Φαλάνθης
	Δ.Δ. Σπηλιάς		Δ.Δ. Χαρακοπίου (Χαροκοπειού)
	Δ.Δ. Φαρακλάδας	Δ.Δ. Χρυσοκελλαριάς	
ΔΗΜΟΣ	Δ.Δ. Μεθώνης	ΔΗΜΟΣ	Δ.Δ. Μεσσήνης

ΜΕΘΩΝΗΣ	Δ.Δ. Ευαγγελισμού	ΜΕΣΣΗΝΗΣ	Δ.Δ. Αβραμιού	
	Δ.Δ. Καινούργιου Χωρίου		Δ.Δ. Αναλήψεως	
	Δ.Δ. Λαχανάδας		Δ.Δ. Βελίκας	
	Δ.Δ. Φοινίκης		Δ.Δ. Καρτερολίου	
	Δ.Δ. Φοινικούντος		Δ.Δ. Λευκοχώρας	
ΔΗΜΟΣ ΝΕΣΤΟΡΟΣ	Δ.Δ. Χώρας		Δ.Δ. Λυκοτράφου	
	Δ.Δ. Αμπελοφύτου		Δ.Δ. Μαδένης	
	Δ.Δ. Κορυφασίου		Δ.Δ. Μαυρομματίου Παμίσου	
	Δ.Δ. Μεταξάδας		Δ.Δ. Νεοχωρίου Αριστομένους	
	Δ.Δ. Μυρσινοχωρίου		Δ.Δ. Πιλαλίστρας	
	Δ.Δ. Παλαιού Λουτρού		Δ.Δ. Πιπερίτσης	
	Δ.Δ. Ρωμανού		Δ.Δ. Σπιταλίου	
	Δ.Δ. Φλεσιάδος		Δ.Δ. Τριόδου	
ΔΗΜΟΣ ΠΕΤΑΛΙΔΙΟΥ	Δ.Δ. Πεταλιδίου		ΔΗΜΟΣ ΠΥΛΟΥ	Δ.Δ. Πύλου
	Δ.Δ. Αχλαδοχωρίου			Δ.Δ. Αμπελοκήπων
	Δ.Δ. Δάρα	Δ.Δ. Γλυφάδας		
	Δ.Δ. Καρποφόρων	Δ.Δ. Ικλαίνης		
ΔΗΜΟΣ ΦΙΛΙΑΤΡΩΝ	Δ.Δ. Φιλιατρών	Δ.Δ. Καλλιθέας		
	Δ.Δ. Εξοχικού	Δ.Δ. Κυνηγού		
	Δ.Δ. Μάλης	Δ.Δ. Μεσοχωρίου		
	Δ.Δ. Πλάτης	Δ.Δ. Παππουλίων		
	Δ.Δ. Χαλαζονίου	Δ.Δ. Πηδάσου		
	Δ.Δ. Χριστιανουπόλεως	Δ.Δ. Πύλας		
		Δ.Δ. Χωματάδας		

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία από Αναπτυξιακή Μεσσηνίας Α.Ε

3.1 Μεθοδολογία Έρευνας

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε σε δυο φάσεις. Στην πρώτη φάση πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική έρευνα κατά τη διάρκεια της οποίας συγκεντρώθηκε κάθε διαθέσιμη πληροφορία από σχετικά άρθρα, βιβλία και ειδικά δημοσιεύματα υπηρεσιών και οργανισμών της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας, σχετικά με τον αγροτουρισμό και τις Κοινοτικές Πρωτοβουλίες LEADER. Σημαντική ήταν και η αξιοποίηση των πληροφοριών που συγκεντρώθηκαν μέσω του παγκόσμιου ιστού (internet). Χρησιμοποιήθηκαν επίσης στοιχεία που αφορούν στην εφαρμογή των προγραμμάτων LEADER που αντλήθηκαν από τις «εκ των προτέρων και εκ των υστέρων» αξιολογήσεις των προγραμμάτων LEADER I και LEADER II που πραγματοποίησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αλλά και από την ηλεκτρονική βιβλιοθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κατόπιν απευθυνθήκαμε στις αρμόδιες υπηρεσίες που χειρίστηκαν τα προγράμματα Leader για την περιοχή της Μεσσηνίας. Με τα στοιχεία που αντλήθηκαν από την Αναπτυξιακή Μεσσηνίας Α.Ε και την Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης Α.Ε δόθηκε η δυνατότητα να πραγματοποιηθεί μια αναλυτική μελέτη για την εφαρμογή του Leader στη Μεσσηνία με έμφαση κυρίως στα μέτρα που ενίσχυσαν τον αγροτουρισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο ΤΟ LEADER II ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ

Στις 13 Σεπτεμβρίου του 1996 υπογράφηκε μεταξύ του Υπουργείου Γεωργίας και της Αναπτυξιακής Εταιρείας Μάνης Α. Ε η σύμβαση για την Ολοκληρωμένη Αγροτική Ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής της Μάνης, στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader II.

Η εταιρεία που ανέλαβε την πραγμάτωση του στόχου αυτού ήταν η Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης – Ανώνυμη Εταιρεία που ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1995. Οι κυριότεροι στόχοι της Εταιρείας ήταν η προώθηση τοπικών αναπτυξιακών πρωτοβουλιών και καινοτομιών, η προώθηση της ενδογενούς ανάπτυξης με έμφαση στους τοπικούς πόρους, η ποιοτική αναβάθμιση των αγροτικών προϊόντων, η διατήρηση του αγροτικού τοπίου, η προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς και η πνευματική αναβάθμιση της περιοχής³².

Κατά την περίοδο 1996-2001 εφαρμόστηκε και στην περιοχή της Δυτικής Μάνης η Κοινοτική Πρωτοβουλία για την αγροτική ανάπτυξη (LEADER II). Σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή της πρωτοβουλίας είχε το Υπουργείο Γεωργίας ως Εθνικός Ενδιάμεσος Φορέας επιφορτισμένος με την ευθύνη σχεδιασμού, την έγκριση των τοπικών προγραμμάτων και την ομαλή ροή των χρηματοδοτήσεων και φυσικά με την στήριξη των ΟΤΔ σε όλα τα επίπεδα.

4.1 Μέτρα του Προγράμματος Leader II

Μέτρο 1^ο: Τεχνική Στήριξη

Στόχος του 1^{ου} Μέτρου είναι η διασφάλιση της αναγκαίας τεχνικής στήριξης για την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του τοπικού πληθυσμού, την παρακολούθηση και υποστήριξη των προωθούμενων επενδύσεων και γενικότερα την

---

³² Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης «Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II», 2000

ομαλή και αποτελεσματική υλοποίηση του προγράμματος.

Έργα του 1^{ου} Μέτρου στη Δυτική Μάνη

Με την χρηματοδότηση του 1^{ου} Μέτρου έγινε η στελέχωση του φορέα Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης Α.Ε με κατάλληλα εκπαιδευμένο επιστημονικό προσωπικό, η αγορά του απαραίτητου εξοπλισμού για την υλοποίηση προγραμμάτων και την ευαισθητοποίηση του πληθυσμού. **Κόστος Δράσης: 108.297.431 δρχ.. ή 317.820,78 €³³**

Μέτρο 2^ο:Επαγγελματική κατάρτιση

Στόχος του 2^{ου} Μέτρου είναι η κατάρτιση του τοπικού πληθυσμού και ειδικότερα των δικαιούχων του προγράμματος, σε θέματα που συνδέονται άμεσα με τους γενικούς στόχους του προγράμματος με έμφαση στη διασφάλιση της βιωσιμότητας των επενδύσεων αλλά και τον προσανατολισμό σε πρακτικές και δράσεις αειφόρου ανάπτυξης. Ειδικότερα το Μέτρο αυτό περιλαμβάνει 4 δράσεις κατάρτισης:

- ❖ Κατάρτιση γεωργών σε νέες βιολογικές καλλιέργειες
- ❖ Κατάρτιση στελεχών νέων Δήμων και στελεχών Ομάδας Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) σε θέματα διαχείρισης και ανάπτυξης ορεινών όγκων
- ❖ Καταρτίσεις στελεχών ΟΤΔ, φορέων της Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης σε θέματα οργάνωσης και διαχείρισης προγραμμάτων τοπικής αγροτικής ανάπτυξης
- ❖ Κατάρτιση επενδυτών LEADER II στην οργάνωση διοίκηση επιχειρήσεων, προώθηση εμπορίας προϊόντων

Στην περιοχή της Δυτικής Μάνης δεν πραγματοποιήθηκαν επενδύσεις που να περιλαμβάνονται στο 2^ο Μέτρο.

---

³³ Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης «Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II»,2000

Μέτρο 3^ο: Αγροτουρισμός

Στόχος του 3^{ου} Μέτρου είναι η ενίσχυση των αγροτουριστικών επενδύσεων, η ανάπτυξη νέων τουριστικών προϊόντων και την ενίσχυση ενεργειών προβολής - προώθησης των νέων τουριστικών προϊόντων είναι η προσέλκυση μόνιμων επισκεπτών στις ορεινές κυρίως περιοχές. Ειδικότερα αυτό το Μέτρο περιλαμβάνει τις παρακάτω δράσεις:

- ❖ Εναλλακτικές μορφές τουρισμού
- ❖ Κατασκηνωτικά κέντρα
- ❖ Προβολή -προώθηση τουριστικού προϊόντος

Έργα του 3^{ου} Μέτρου στη Δυτική Μάνη

Με την χρηματοδότηση του 3^{ου} Μέτρου πραγματοποιήθηκαν κατασκευές ενοικιαζόμενων επιπλωμένων διαμερισμάτων, αναβάθμιση λειτουργίας ενοικιαζόμενων δωματίων και αναίρεση παραδοσιακού εστιατορίου. Έτσι δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις για ποιοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών στο τουριστικό προϊόν της περιοχής. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν οι εξής δράσεις³⁴:

- **Άγιο Νικόλαο:** κατασκευή ξενοδοχειακού τύπου επιπλωμένων διαμερισμάτων (*Κελεπούρης Χ & Ν. Ο.Ε*), **Κόστος Δράσης: 29.696.223 δρχ.. ή 87.149,59 €**
- **Εξωχώρι:** κατασκευή ξενοδοχειακού τύπου επιπλωμένων διαμερισμάτων, **Κόστος Δράσης: 47.000.000δρχ. ή 137.931,03€**
- **Καρδαμύλη Ι:** δημιουργία μονάδος επιπλωμένων διαμερισμάτων Γ' τάξης (*Γιαννακέας Γεώργιος*), **Κόστος Δράσης: 39.972.000 δρχ. ή 117.305,94€**

---

³⁴ Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης «Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II»,2000

- **Καρδαμύλη II:** ανέγερση παραδοσιακού εστιατορίου (*Κακούρης Γρηγόριος*), **Κόστος Δράσης: 21.720.077 δρχ. ή 63.741,97 €**
- **Καρδαμύλη III:** βελτίωση-εκσυγχρονισμός μονάδας επιπλωμένων διαμερισμάτων (*Εσπερίδες Α.Ε*) , **Κόστος Δράσης: 9.817.950 δρχ. ή 28.812,77 €**
- **Καρδαμύλη IV:** ίδρυση εστιατορίου (*Χαραλαμπέας Θ&Χ*), **Κόστος Δράσης: 40.000.000 δρχ.. ή 117.388,11 €**
- **Καρδαμύλη V:** αποπεράτωση κτιρίου και ίδρυση παραδοσιακής ταβέρνας (*Σπυρέας Βασίλειος*), **Κόστος Δαπάνης: 31.755.460 δρχ.. ή 93.192,84 €**
- **Στούπα I:** αναβάθμιση λειτουργίας συγκροτήματος ενοικιαζόμενων δωματίων (*Γεωργέας Παναγιώτης & Βασιλική*), **Κόστος Δράσης: 5.999.955δρχ. ή 17.608,09€**
- **Στούπα II:** επέκταση μονάδος επιπλωμένων διαμερισμάτων (*Μπαρμπετσέας Σταύρος*) , **Κόστος Δράσης: 41.837.697 δρχ. ή 122.781,21€**
- **Στούπα III:** βελτίωση μονάδος επιπλωμένων διαμερισμάτων (*Μαντζουνέα Πάτρα &ΣΙΑ Ο.Ε.*), **Κόστος Δράσης: 13.562.000 δρχ. ή 39.800,44 €**
- **Στούπα IV:** κατασκευή εστιατορίου (*Δημητρουλέας Παρασκευάς*), **Κόστος Δράσης: 36.771.108 δρχ. ή 107.912,28 €**
- **Στούπα V:** αποπεράτωση και λειτουργία συγκροτήματος ενοικιαζόμενων δωματίων (*Θεωδωρακέας Γεώργιος*), **Κόστος Δράσης: 36.843.167 δρχ. ή 108.123,75€**
- **Στούπα VI:** κατασκευή τουριστικών επιπλωμένων κατοικιών (*Μαυροειδής Παναγιώτης*), **Κόστος Δράσης: 29.977.423 δρχ. ή 87.974,83 €**

Πηγή: <http://www.tripadvisor.com.gr>

Εικόνα 4.1 : Επιπλωμένα διαμερίσματα Εσπερίδες στην Καρδαμύλη

Πίνακας 4.1: Κόστος ανά Έργο και Ποσοστό Συμμετοχής για το 3^ο Μέτρο του Leader II

	Συνολικό Κόστος (δρχ.)	Κοινοτική Συμμετοχή (δρχ.)	Εθνική Συμμετοχή (δρχ.)	Ιδία Συμμετοχή (δρχ.)
Αγιο Νικόλαο	29.696.223	14.254.187	3.563.457	11.878.489
Εξωχώρι	47.000.000	22.560.000	5.640.000	18.800.000
Καρδαμύλη I	39.972.000	19.186.560	4.796.640	15.988.800
Καρδαμύλη II	21.720.077	10.425.637	2.606.409	8.688.031
Καρδαμύλη III	9.817.950	4.712.616	1.178.154	3.927.180
Καρδαμύλη IV	40.000.000	19.200.000	4.800.000	16.000.000
Καρδαμύλη V	31.755.460	15.242.621	3.810.655	12.702.184
Σπούπα I	5.999.955	2.879.978	719.995	2.399.982
Σπούπα II	41.837.697	20.082.094	5.020.524	16.735.079
Σπούπα III	13.562.000	6.509.760	1.627.440	5.424.800
Σπούπα IV	36.771.108	17.650.132	4.412.533	14.708.443
Σπούπα V	36.843.167	17.684.720	4.421.180	14.737.267
Σπούπα VI	29.977.423	14.389.163	3.597.291	11.990.969
Σύνολο σε δρχ.	384.953.060	184.777.468	46.194.278	153.981.224
Σύνολο σε €	1.129.723	542.267	135.566	451.889
Ποσοστό	100%	48,00%	12,00%	40,00%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία από Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης Α.Ε «Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II», 2000

Στον πίνακα 4.1 παρατηρούμε όλα τα έργα που πραγματοποιήθηκαν με την βοήθεια του Leader II στην Δυτική Μάνη και αφορούσαν τον αγροτουρισμό. Στα

πλαίσια του προγράμματος υλοποιήθηκαν 13 επενδύσεις με τις περισσότερες να γίνονται στην Στούπα και την Καρδαμύλη που είναι δύο διάσημα τουριστικά θέρετρα της Δυτικής Μάνης. Το συνολικό ύψος των αγροτουριστικών επενδύσεων έφτασε τα 384.953.060 δρχ. ή τα 1.129.723 €. Η Κοινοτική συμμετοχή άγγιξε το 48%, επενδύοντας στην περιοχή 184.777.468 δρχ.. ή 542.267 €. Ακολούθησε η συμμετοχή από τους ιδιώτες-ενδιαφερόμενους σε ποσοστό 40% ενώ η εθνική συμμετοχή άγγιξε μόλις το 12%.

ΜΕΤΡΟ 4^ο: Μικρές Επιχειρήσεις

Στόχος του 4^{ου} Μέτρου είναι η ενίσχυση νέων τοπικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, ο εκσυγχρονισμός και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας υφιστάμενων επιχειρήσεων και συνακόλουθα η αναθέρμανση της τοπικής βιοτεχνικής δραστηριότητας, η δημιουργία νέων και η διατήρηση υφιστάμενων θέσεων απασχόλησης. Ειδικότερα το μέτρο αυτό περιλαμβάνει τις παρακάτω δράσεις:

- ❖ Εκσυγχρονισμός -επέκταση μονάδων οικοτεχνίας, χειροτεχνίας
- ❖ Εκσυγχρονισμός -επέκταση βιοτεχνικών, μικρών επιχειρήσεων

Στην περιοχή της Δυτικής Μάνης δεν πραγματοποιήθηκαν επενδύσεις που να περιλαμβάνονται στο 4^ο Μέτρο.

ΜΕΤΡΟ 5^ο: Αξιοποίηση Γεωργικής Παραγωγής

Στόχοι του 5^{ου} Μέτρου είναι η τυποποίηση, η ποιοτική αναβάθμιση και η διαφοροποίηση της τοπικής αγροτικής παραγωγής, η αύξηση της προστιθέμενης αξίας της, η ενίσχυση δραστηριοτήτων διαχείρισης και αξιοποίησης τοπικής πανίδας, ο τεχνικός εκσυγχρονισμός επιχειρήσεων μεταποίησης των αγροτικών προϊόντων καθώς και η συμβολή στην προβολή και προώθηση της τοπικής αγροτικής παραγωγής. Ειδικότερα το μέτρο αυτό περιλαμβάνει τις παρακάτω δράσεις:

- ❖ Γάλα και γαλακτοκομικά
- ❖ Μέλι και σιτηρά

- ❖ Αξιοποίηση φυτικής παραγωγής
- ❖ Παραγωγή πολλαπλασιαστικού υλικού
- ❖ Επενδύσεις παραγωγής ειδών διατροφής
- ❖ Αξιοποίηση υποπροϊόντων γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής
- ❖ Εκτροφεία
- ❖ Εκθετήρια γεωργικών προϊόντων, χώροι πώλησης, προβολή, προώθηση

Έργα του 5^{ου} Μέτρου στη Δυτική Μάνη

Με την χρηματοδότηση του 5^{ου} Μέτρου δημιουργήθηκαν νέες επιχειρήσεις που ασχολούνται με την παραγωγή τοπικών προϊόντων αλλά και βελτιώθηκαν υφιστάμενες οι οποίες ενεργοποιούνται στους τομείς παραγωγής και εμπορίας ειδών διατροφής, αρτοποιίας και αρωματικών φυτών. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν οι εξής δράσεις³⁵:

- **Σταυροπήγιο:** επέκταση μηχανολογικού εξοπλισμού ξυλουργικού εργαστηρίου (*Αφοί Καργάκου Ο.Ε*), **Κόστος Δράσης: 12.500.000 δρχ. ή 36.683,79 €**
- **Νεοχώριο Ι:** εγκατάσταση μηχανημάτων για βιολογική καλλιέργεια ελιάς, **Κόστος Δράσης: 38.313.582 δρχ. ή 112.438,98 €**
- **Νεοχώριο ΙΙ:** κατασκευή ζαχαροπλαστικού εργαστηρίου (*Πτερνέας Παύλος*), **Κόστος Δράσης: 26.266.342 δρχ. ή 77.083,91 €**
- **Λαγκαδά:** εκσυγχρονισμό υφιστάμενου αρτοποιείου (*Λιοκαρέας Φώτιος*), **Κόστος Δράσης: 8.000.000 δρχ. ή 23.477,62 €**

---

³⁵ Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης «Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II», 2000

Πίνακας 4.2: Κόστος ανά Έργο και Ποσοστό Συμμετοχής για το 5^ο Μέτρο του Leader II

	Συνολικό Κόστος (δρχ.)	Κοινοτική Συμμετοχή (δρχ.)	Εθνική Συμμετοχή (δρχ.)	Ιδία Συμμετοχή (δρχ.)
Σταυροπήγιο	12.500.000	6.000.000	1.500.000	5.000.000
Νεοχώριο I	38.313.582	18.390.519	4.597.630	15.325.433
Νεοχώριο II	26.266.342	12.607.844	3.151.961	10.506.537
Λαγκαδά	8.000.000	3.840.000	960.000	3.200.000
Σύνολο σε δρχ.	85.079.924	40.838.363	10.209.591	34.031.970
Σύνολο σε €	249.684	119.848	29.962	99.874
Ποσοστό	100%	48%	12%	40%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία από Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης Α.Ε «Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II», 2000

Στον πίνακα 4.2 παρατηρούμε όλα τα έργα που πραγματοποιήθηκαν με την βοήθεια του Leader II στην Δυτική Μάνη και στο πλαίσιο του 5^{ου} Μέτρου για την αξιοποίηση της γεωργικής παραγωγής. Συγκεκριμένα υλοποιήθηκαν 4 επενδύσεις συνολικό προϋπολογισμού 85.079.924 δρχ. ή 249.684€. Η Κοινοτική συμμετοχή άγγιξε το 48%, επενδύοντας στην περιοχή 40.838.363 δρχ.. ή 119.848€. Ακολούθησε η συμμετοχή από τους ιδιώτες-ενδιαφερόμενους σε ποσοστό 40% ενώ η εθνική συμμετοχή άγγιξε μόλις το 12%.

ΜΕΤΡΟ 6^ο: Βελτίωση του Περιβάλλοντος

Στόχοι του 6^{ου} Μέτρου είναι η ανάδειξη τοπίων ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς, η διατήρηση και η προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς, η ανάδειξη οικισμών ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος, προκειμένου να συμβάλλουν στην αύξηση του ρεύματος επισκεπτών της περιοχής. Ειδικότερα το μέτρο αυτό περιλαμβάνει τις παρακάτω δράσεις:

- ❖ Ανάπλαση, αξιοποίηση και ανάδειξη τοπίων
- ❖ Ανάπλαση, ανάδειξη και αξιοποίηση ιστορικών και παραδοσιακών οικισμών

- ❖ Αναπαλαίωση, ανάδειξη και αξιοποίηση ιστορικών και παραδοσιακών κτιρίων
- ❖ Διαδρομές, προσβάσεις, γεφύρια
- ❖ Ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης τοπικής κληρονομιάς
- ❖ Χώροι εξυπηρέτησης επισκεπτών
- ❖ Ευαισθητοποίηση πληθυσμού-προβολή

Έργα του 6^{ου} Μέτρου στη Δυτική Μάνη

Με την χρηματοδότηση του 6^{ου} Μέτρου έγινε προσπάθεια για την ανάδειξη του οικιστικού πλούτου της περιοχής, την βελτίωση του περιβάλλοντος, την ανάδειξη παραδοσιακών διαδρομών και την αναπαλαίωση πολιτιστικών κέντρων. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκε η εξής δράση³⁶:

- **Δήμος Λεύκτρου:** αποκατάσταση βατότητας μονοπατιών, **Κόστος Δράσης:** 23.613.463 δρχ. ή 69.298,50€

Πίνακας 4.3: Κόστος ανά Έργο και Ποσοστό Συμμετοχής για το 6^ο Μέτρο του Leader II

	Συνολικό Κόστος (δρχ.)	Κοινοτική Συμμετοχή (δρχ.)	Εθνική Συμμετοχή (δρχ.)	Ιδία Συμμετοχή (δρχ.)
Δήμος Λεύκτρου	23.613.463	15.112.616	3.778.154	4.722.693
Σύνολο σε δρχ.	23.613.463	15.112.616	3.778.154	4.722.693
Σύνολο σε €	69.298	44.351	11.088	13.860
Ποσοστό	100%	64%	16%	20%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία από Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης Α.Ε «Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II», 2000

³⁶ Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης «Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II», 2000

Στον Δήμος Λεύκτρου πραγματοποιήθηκε η μοναδική επένδυση που αφορούσε το 6^ο Μέτρο. Από τον πίνακα 4.3 βλέπουμε ότι η αποκατάσταση της βατότητας των μονοπατιών κόστισε 23.613.463 δρχ. ή 69.298 €. Η Κοινοτική συμμετοχή σε αυτό το έργο ανήλθε στο 64% επενδύοντας 15.112.616 δρχ. ή 44.351€. Ακολούθησε η συμμετοχή του Δήμου Λεύκτρου με ποσοστό 20% ενώ η εθνική συμμετοχή ανήλθε στο 16% του συνολικού κόστους.

4.2 Επιπτώσεις της Πρωτοβουλίας Leader II Στην Δυτική Μάνη

Η εφαρμογή της κοινοτικής πρωτοβουλίας Leader II βοήθησε σημαντικά την περιοχή της Δυτικής Μάνης και έδρασε συμπληρωματικά με άλλα εθνικά προγράμματα που εφαρμόστηκαν στην περιοχή. Με το Leader II δημιουργήθηκαν τοπικές δομές ικανές να βοηθήσουν στην εφαρμογή άλλων εθνικών και κοινοτικών προγραμμάτων για την αγροτική ανάπτυξη. Συγκεκριμένα δημιουργήθηκαν νέες θέσεις εργασίες, εποχιακές θέσεις εργασίας αλλά και διατηρήθηκαν άλλες.

Το Leader II προσέφερε ουσιαστική στήριξη της επιχειρηματική δραστηριότητα των κατοίκων της περιοχής καθώς δημιουργήθηκαν 9 νέες επιχειρήσεις και εκσυγχρονίστηκαν 8 υφιστάμενες. Το μεγαλύτερο ποσοστό χρηματοδότησης του Leader II δόθηκε σε δράσεις που αφορούσαν το 3^ο Μέτρο, δηλαδή την ενίσχυση των αγροτουριστικών δραστηριοτήτων.

Οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν κατά την υλοποίηση του προγράμματος ήταν πολλές, δυσκολίες που προερχόταν είτε από αντικειμενικούς παράγοντες όπως αποστάσεις από τα μεγάλα αστικά κέντρα, έλλειψη κατάλληλα ειδικευμένου προσωπικού, έλλειψη εμπειρίας σε διαχείριση προγράμματος κ.λπ είτε από υποκειμενικούς παράγοντες όπως μικροπολιτική, αντικρουόμενα συμφέροντα ατόμων τα οποία αδυνατούσαν να κατανοήσουν ότι το συμφέρον του τόπου είναι πάνω από τα ατομικά συμφέροντα.

Οι δυσκολίες όμως αυτές ξεπεράστηκαν, το πρόγραμμα υλοποιήθηκε και πραγματοποιήθηκαν 19 εγκεκριμένες επενδύσεις συνολικού προϋπολογισμού **601.943.878 δρχ. ή 1.766.526,00 €**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο ΤΟ LEADER + ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ

Η Κοινοτική πρωτοβουλία Leader +, ήταν η πρωτοβουλία του αγροτικού τομέα κατά την 3^η προγραμματική περίοδο 2001-2006. Η περιοχή εφαρμογής στην Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας καταλαμβάνει το σύνολο των ορεινών όγκων της Μεσσηνίας. Η περιοχή παρέμβασης περιλαμβάνει συνολικά 192 ορεινά – μειονεκτικά³⁷ Δημοτικά Διαμερίσματα, τα οποία ανήκουν σε 28 Δήμους και 2 Κοινότητες (Πίνακας 3.3). Η συνολική έκταση των περιοχών του προγράμματος ήταν 1.936 τ.χμ και ο πληθυσμός αυτών των περιοχών είναι 46.273 κατοίκους³⁸.

5.1 Αναπτυξιακή Μεσσηνίας- Αναπτυξιακή Α.Ε ΟΤΑ

Την οργάνωση και την συμμετοχή της Μεσσηνία στα προγράμματα Leader από το 1996 και μετά ανέλαβε η Αναπτυξιακή Μεσσηνίας- Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία. Η εταιρία αυτή ιδρύθηκε στις 2 Ιανουαρίου του 1996 με τη μορφή της Ανώνυμης Εταιρείας και με την επωνυμία «Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μεσσηνίας Ανώνυμη Εταιρεία» με κύριο σκοπό την υλοποίηση προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης και συναφών με το αντικείμενο αυτό ερευνητικών και μελετητικών δραστηριοτήτων. Με την εφαρμογή του νέου κώδικα Δήμων και κοινοτήτων η εταιρεία έλαβε την επωνυμία «Αναπτυξιακή Μεσσηνίας-Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ» Κύριος σκοπός της Εταιρείας αποτελεί η σχεδίαση, στήριξη, συμμετοχή και συνεργασία με όλους τους

---

³⁷ Οδηγία 75/268/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 28ης Απριλίου 1975 περί της ορεινής γεωργίας και της γεωργίας σε ορισμένες περιοχές

³⁸ ΕΣΥΕ, 2001

τοπικούς φορείς σε στρατηγικές και πολιτικές που στοχεύουν βιώσιμη, ισορροπημένη και αειφόρο ανάπτυξη της Μεσσηνίας³⁹.

Η επίτευξη του παραπάνω στόχου γίνεται μέσα από:

- ❖ Την εκπόνηση μελετών, αναπτυξιακών-επιχειρησιακών προγραμμάτων και μελετών στρατηγικού σχεδιασμού
- ❖ Την παροχή τεχνικής και συμβουλευτικής στήριξης σε ΟΤΑ, καθώς και σε άλλους συλλογικούς φορείς, οργανώσεις και ιδιώτες
- ❖ Τη στήριξη ιδιωτών για την αξιοποίηση επενδυτικών ευκαιριών
- ❖ Την υλοποίηση-διαχείριση προγραμμάτων ανάπτυξης που στοχεύουν στην ανάπτυξη του αγροτικού χώρου
- ❖ Την παροχή έγκυρης και άμεσης ενημέρωσης σε ιδιώτες, ενώσεις, συλλογικούς φορείς, επιχειρήσεις μέσω έρευνας και πληροφόρησης

Με βάσεις τις αποφάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου της Αναπτυξιακής Μεσσηνίας⁴⁰ καθορίστηκαν οι φορείς που θα απαρτίζουν την 7μελή Επιτροπή Διαχείρισης Προγράμματος LEADER. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν οριστεί όλες οι αρμοδιότητες που μεταβιβάζονται στην ΕΔΠ LEADER προκειμένου να επιτευχθεί η αποτελεσματική υλοποίηση του Τοπικού Προγράμματος, ενώ επιπλέον τα φυσικά πρόσωπα που συμμετέχουν σε αυτή καθορίζονται με αποφάσεις των αρμοδίων αποφασιστικών οργάνων των φορέων τους.

³⁹ Αναπτυξιακή Μεσσηνίας –Αναπτυξιακή Α.Ε ΟΤΑ, Αναρτημένο στην: <http://www.anmes.gr/?section=category&cat=83&lang=>, 10-10-2012

⁴⁰ υπ' αριθμόν 226/03-07-2008 & 228/01/08/2008 αποφάσεις του Δ.Σ της Αναπτυξιακής Μεσσηνίας Α.Ε

Πίνακας 5.1: Επίπεδο Λήψης Αποφάσεων Στην Αναπτυξιακή Μεσσηνίας

ΦΟΡΕΑΣ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΥΡΙΑΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Ο.Τ.Α	14,29%
ΤΟΠΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΔΗΜΩΝ & ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΦΟΡΕΑΣ Ο.Τ.Α	14,29%
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ Ο.Τ.Α	14,29%
ΕΝΩΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ	14,29%
ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	14,29%
ΤΟΠΙΚΟ ΣΥΜΦΩΝΟ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ & ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΥ ΤΑΥΓΕΤΟΥ	ΤΟΠΙΚΟ ΣΥΜΦΩΝΟ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ	14,29%
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕΣΣΗΝΗΣ & ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ	ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	14,29%

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσσηνίας –Αναπτυξιακή Α.Ε ΟΤΑ, 2012

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 5.1 οι φορείς που εξυπηρετούν συμφέροντα του δημοσίου τομέα της περιοχής, ανεξάρτητα από τη νομική τους μορφή, συμμετέχουν στο Επίπεδο Λήψης Αποφάσεων με ποσοστό 42,87%. Οι οικονομικοί και κοινωνικοί εταίροι της περιοχής, καθώς και άλλοι εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών όπως ενώσεις αγροτών, γυναικών κ.λπ., συμμετέχουν στο Επίπεδο Λήψης Αποφάσεων με ποσοστό 57,16%.

Η περιοχή παρέμβασης του Leader + χαρακτηρίζεται από ομοιογένεια όσον αφορά τα γεωγραφικά και εδαφολογικά χαρακτηριστικά της. Σε ότι αφορά την αναπτυξιακή τους πορεία βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο με εξαίρεση την περιοχή της Καρδαμύλης η οποία έχει αναπτυχθεί ως σημαντικό κέντρο τουρισμού. Οι υπόλοιπες περιοχές ανήκουν σε κατηγορία χαμηλότερης αναπτυξιακής δυναμικής, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τη σχεδόν πλήρη εξάρτηση των τοπικών τους οικονομιών από παραδοσιακές δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό είναι η έντονη τάση πληθυσμιακής αποδυνάμωσης η οποία οφείλεται στην υψηλή εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση.

Σημαντικό είναι επίσης ότι από το σύνολο των 192 Δημοτικών Διαμερισμάτων τα 106 επικαλύπτονται με αυτά εφαρμόστηκαν Αγροτικά Ολοκληρωμένα Προγράμματα της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Οι Δήμοι της Μεσσηνίας που εφαρμόστηκαν αυτά τα προγράμματα είναι οι: *Αβίας, Αετού, Ανδανίας, Αριστομένους, Αυλώνα, Δωρίου, Είρας, Ιθώμης, Καλαμάτας, Λεύκτρου, Παπαφλέσσα* και στις κοινότητες *Τρικόρφου και Τριπύλας*⁴¹.

5.1 Απόρριψη Πρότασης Leader +

Το αποτέλεσμα αξιολόγησης της πρότασης της Περιφερειακής Ενότητας Μεσσηνίας για τη ένταξη της στο πρόγραμμα Leader + ήταν αρνητικό. Οι λόγοι που δεν κατάφερε να συμπεριληφθεί η Μεσσηνία στο παραπάνω πρόγραμμα αναφερόταν πιο πολύ σε θέματα που αφορούσαν την έλλειψη των προδιαγραφών και της πληρότητας της πρότασης της Περιφερειακής Ενότητας Μεσσηνίας. Συγκεκριμένα οι λόγοι που επικαλέστηκε η Επιτροπή Αξιολόγησης του Υπουργείου Γεωργίας ήταν⁴²:

- Ο βαθμός καινοτομικότητας του περιεχομένου της πρότασης κρίθηκε χαμηλός από την επιτροπή αξιολόγησης.
- Μη πλήρη ανταπόκριση όσον αφορά το επίπεδο ετοιμότητας του ιδιωτικού τομέα στις περιοχές εφαρμογής.
- Μη ανάλογη εμπειρία και έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού καθώς επίσης και έλλειψη τεχνογνωσίας και υλικοτεχνικής υποδομής για την υλοποίηση του προγράμματος Leader +.
- Η τεκμηρίωση του σχεδίου δράσης ήταν ελλιπής και δεν ανταποκρινόταν προδιαγραφές της προκήρυξης καθώς το θέμα της πρότασης που κατατέθηκε ήταν «Διαφοροποίηση του τοπικού

---

⁴¹ Αναπτυξιακή Μεσσηνίας –Αναπτυξιακή Α.Ε ΟΤΑ, 2012

⁴² Αναπτυξιακή Μεσσηνίας –Αναπτυξιακή Α.Ε ΟΤΑ, 2012

παραγωγικού συστήματος προϊόντων και υπηρεσιών προς την κατεύθυνση της ποιότητας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ LEADER ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ

Η Προσέγγιση Leader, ήταν η πρωτοβουλία του αγροτικού τομέα κατά την 4^η προγραμματική περίοδο 2007-2013. Η περιοχή εφαρμογής στην Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας εντοπίζεται στην δυτική και νοτιοδυτική πλευρά της Μεσσηνίας. Αποτελείται από 14 Δήμους και 91 Δημοτικά Διαμερίσματα συνολικής έκτασης 981,91 τ.χμ με πληθυσμό 69.341 κατοίκους κατά την απογραφή του 2001. Σύμφωνα με την Οδηγία 75/268 ΕΟΚ τα 18 δημοτικά διαμερίσματα χαρακτηρίζονται ως ορεινά και τα 73 ως πεδινά.

Πηγή: <http://www.anmes.gr/?section=category&cat=115&subcat=120&lang=>

Εικόνα 6.1: Περιοχή παρέμβασης προσέγγισης Leader

Πίνακας 6.1: Στοιχεία Πληθυσμού, Έκτασης & Πληθυσμιακής Πυκνότητας της Περιοχής Παρέμβασης

ΔΗΜΟΣ/ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΤΑΣΗ (Km ²)	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (Στοιχεία 2001)	ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	15.505,60	638.942	41,21
ΠΕΡΙΦΕΡΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	2.996,90	176.876	59,02
ΣΥΝΟΛΟ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ	981,91	69.341	70,62

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2001

Όπως φαίνεται στον πίνακα 6.1 η πληθυσμιακή πυκνότητα στην περιοχή παρέμβασης το έτος 2001 ανέρχεται σε 70,62 κατοίκους ανά τ.χμ που είναι σημαντικά υψηλότερη τόσο σε σχέση με την Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας (59,02 κατ/τ.χμ) όσο και με την περιφέρεια Πελοποννήσου (41,21 κατ/τ.χμ).

6.1 Χαρακτηριστικά Περιοχής Παρέμβασης

Η προτεινόμενη περιοχή αποτελείται από ορεινές και πεδινές περιοχές. Οι ορεινές περιοχές καταλαμβάνουν το 21,53% της έκτασης της περιοχής παρέμβασης ενώ οι πεδινές το 78,47%. Ο πληθυσμός της περιοχής ανέρχεται σε 69.341 κατοίκους, αντιπροσωπεύοντας το 39,2% του πληθυσμού του της Περιφερειακής Ενότητας Μεσσηνίας και το 10,85% της Περιφέρειας Πελοποννήσου⁴³.

Η περιοχή παρέμβασης χαρακτηρίζεται από ομοιογένεια όσον αφορά τα γεωγραφικά και εδαφολογικά χαρακτηριστικά της, το δυναμισμό και την αναπτυξιακή της πορεία. Τα Δημοτικά Διαμερίσματα της χαρακτηρίζονται από

⁴³ www.geodata.gr (Στατιστικά στοιχεία Απογραφής 2001), 12-10-2012

σχεδόν πλήρη εξάρτηση των τοπικών τους οικονομιών από παραδοσιακές δραστηριότητες πρωτογενούς τομέα και έτσι παρατηρούνται χαμηλά εισοδήματα, χαμηλό επίπεδο ευημερίας και αδυναμία αναπροσανατολισμού των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Ο πρωτογενής τομέας χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία της μικρής κλίμακας και των κατακερματισμένων γεωργικών εκμεταλλεύσεων και ταυτόχρονα παρουσιάζει έντονα χαρακτηριστικά εξάρτησης από τη καλλιέργεια ελιάς στο μεγαλύτερο τμήμα της περιοχής παρέμβασης και δευτερευόντως από την καλλιέργεια των εσπεριδοειδών, των σύκων και της σταφίδας. Υπάρχει ανεπάρκεια σε υποδομές τυποποίησης, συσκευασίας και εμπορίας γεωργικών προϊόντων. Η κτηνοτροφία η οποία, όπως ασκείται, αποτελεί παραδοσιακή μορφή εκτροφής των ζώων είναι χαμηλής παραγωγικότητας και κάνει ανεξέλεγκτη χρήση βοσκοτόπων και δεν υπακούει σε οργανωτικά σχήματα για τις εγκαταστάσεις σταυλισμού.

Ο δευτερογενής τομέας εμφανίζεται αποδυναμωμένος, με εξαίρεση τη λειτουργία ελαιοτριβείων στην περιοχή. Η ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή παρά τις δυνατότητες της παραμένει περιορισμένη, με εμφανή την έλλειψη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, άνισα κατανομημένη στο χώρο και έντονα εποχιακή. Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού θα αποτελούσε σημαντικό πόλο έλξης επισκεπτών, ενώ με ταυτόχρονη προώθηση της πολυαπασχόλησης θα δημιουργούσε συνθήκες συγκράτησης του πληθυσμού.

Όσον αφορά το περιβάλλον, που αποτελεί το σημαντικότερο αναπτυξιακό πόρο και συγκριτικό πλεονέκτημα της περιοχής, η προστασία, διαφύλαξη και ανάδειξη του αποτελεί προτεραιότητα. Ωστόσο, η περιοχή παρέμβασης χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη πολύ σημαντικών φυσικών τουριστικών πόρων που είναι ανεκμετάλλευτοι και αναξιοποίητοι και μπορεί να αποτελέσουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα για την αειφορική ανάπτυξη της περιοχής παρέμβασης. Η υλοποίηση των προτεινόμενων Μέτρων και Δράσεων του Τοπικού Προγράμματος μπορεί να αποτελέσει βασικό άξονα για το σύνολο της περιοχής.

Κεντρικός Θεματικός Άξονας Στρατηγικής του Τοπικού Προγράμματος είναι η ενσωμάτωση των απομακρυσμένων και αγροτικών περιοχών στη νέα αναπτυξιακή τροχιά που μπαίνει συνολικά ο Νομός Μεσσηνίας και η Νοτιοδυτική Πελοπόννησος

λόγω της Ιονίας Οδού, της Καλαμάτας – Τρίπολης – Αθήνας, της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και των πόλων ανάπτυξης ΕΣΠΑ και του Εθνικού Χωροταξικού Σχεδιασμού, που αποτελούν τη βάση στην οποία οικοδομείται η στρατηγική του Τοπικού Προγράμματος⁴⁴.

Περιεχόμενο της αναπτυξιακής στρατηγικής αποτελεί η αξιοποίηση της δυναμικής της ελαιοκαλλιέργειας, καθώς και του τοπίου που διαμορφώθηκε από τη διαχρονική συνύπαρξη του ανθρώπου με το περιβάλλον. Είναι η αξιοποίηση της δυναμικής του σημαντικότερου και πλέον χαρακτηριστικού προϊόντος της περιοχής, της ελιάς και του ελαιολάδου, ως παράγοντα ενίσχυσης της τοπικής ανταγωνιστικότητας και αύξησης της ελκυστικότητας της περιοχής ως τόπου ποιοτικής διαβίωσης και ως εναλλακτικού τουριστικού προορισμού.

Το τοπικό πρόγραμμα δεν αποτελεί πρόγραμμα έντασης πόρων, αλλά έντασης επιδεικτικότητας, μέσω μιας σειράς παρεμβάσεων που σκοπεύουν να λειτουργήσουν ως «παράδειγμα» για μία σειρά δράσεων που προγραμματίζονται μέσα από τα άλλα διαρθρωτικά προγράμματα. Η παρούσα πρόταση έρχεται να αξιοποιήσει τα χαρακτηριστικά της περιοχής παρέμβασης που εντοπίζονται στην ταυτότητα και στους πόρους της και να οδηγήσει στην εναλλακτική οικονομική πρόταση ανάπτυξης, αυτής του ήπιου τουρισμού και της φιλοσοφίας του «ευ ζην», που αξιοποιεί όλες τις δυνατότητες που παρέχει η περιοχή με ήπιες δράσεις διαχείρισης που συμβάλλουν στην προστασία και διατήρησή τους.

6.2 Στρατηγική Τοπικού Προγράμματος Προσέγγισης Leader της Μεσσηνίας

Η στρατηγική του Τοπικού Προγράμματος πραγματοποιήθηκε έχοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής που γίνεται η παρέμβαση ώστε να επιτευχθεί η ενσωμάτωση των απομακρυσμένων και αγροτικών περιοχών στη νέα αναπτυξιακή τροχιά που μπαίνει συνολικά ο Νομός Μεσσηνίας και η Νοτιοδυτική

⁴⁴ Αναπτυξιακή Μεσσηνίας –Αναπτυξιακή Α.Ε. ΟΤΑ, Αναρτημένο στην: <http://www.anmes.gr/?section=product&cat=115&subcat=122&id=225&lang=>, 15-10-2012

Πελοπόννησος, λόγω της Ιονίας Οδού, της Εθνικής Οδού Καλαμάτας – Τρίπολης – Αθήνας, της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και των πόλων ανάπτυξης ΕΣΠΑ και του Εθνικού Χωροταξικού Σχεδιασμού.

Το περιεχόμενο της αναπτυξιακής στρατηγικής αποτελεί η αξιοποίηση της δυναμικής της ελαιοκαλλιέργειας, καθώς και του τοπίου που διαμορφώθηκε από τη διαχρονική συνύπαρξη του ανθρώπου με το περιβάλλον. Η ελιά και του ελαιόλαδο, αποτελούν παράγοντα ενίσχυσης της τοπικής ανταγωνιστικότητας και αύξησης της ελκυστικότητας της περιοχής ως τόπου ποιοτικής διαβίωσης και ως εναλλακτικού τουριστικού προορισμού.

Στο πλαίσιο αυτό και στη βάση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής, ο κεντρικός θεματικός άξονας στρατηγικής του τοπικού προγράμματος Leader είναι **«Η Ζωή στο Μεσσηνιακό Ελαιώνα»**.

Η υλοποίηση της παραπάνω στρατηγικής συνδέεται άμεσα με τον προσδιορισμό αλλά και την επίτευξη τόσο των γενικών όσο και των ειδικών στόχων που έχουν τεθεί στο πλαίσιο του Τοπικού Προγράμματος, η οποία παράλληλα προσδίδει σε ορισμένους εξ' αυτών ιδιαίτερη βαρύτητα. Με βάση, λοιπόν, τη συμβολή τους στην υλοποίηση της στρατηγικής προσέγγισης του Τοπικού Προγράμματος, οι ειδικοί στόχοι ιεραρχούνται με την παρακάτω φθίνουσα σειρά⁴⁵:

1. Διαφοροποίηση και Ενίσχυση της Αγροτικής Απασχόλησης με Έμφαση στο Τρίπτυχο "Τουρισμός – Τοπικά Προϊόντα – Ποιότητα"
2. Βελτίωση - Διαφοροποίηση του Τουριστικού Προϊόντος και Ανάδειξη της Φιλοσοφίας του "Εν Ζην"
3. Ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας, της Δικτύωσης και της Ποιότητας - Αναγνωρισιμότητας των Τοπικών Προϊόντων και Υπηρεσιών
4. Προστασία, Αναβάθμιση και Ανάδειξη των Φυσικών και Πολιτιστικών Πόρων,
5. Βελτίωση της Ποιότητας Ζωής του Αγροτικού Πληθυσμού
6. Βελτίωση της Ανταγωνιστικότητας του Αγροτικού και Αγροδιατροφικού Τομέα
7. Ανάδειξη της Ταυτότητας και της Τοπικής Ιδιαιτερότητας των Χωριών

---

⁴⁵ Αναπτυξιακή Μεσσηνίας – Αναπτυξιακή Α.Ε. ΟΤΑ, Αναμορφωμένο Τοπικό Πρόγραμμα «Η Ζωή στον Μεσσηνιακό Ελαιώνα»

8. Ενίσχυση της Δικτύωσης και των Συνεργασιών σε Περιφερειακό, Εθνικό και Διεθνές Επίπεδο,
9. Δημιουργία - Ενδυνάμωση Συλλογικών Σχημάτων Αναπτυξιακής Πολιτικής

Πίνακας 6.2: Προϋπολογισμός

Προγράμματος «Η Ζωή Στο Μεσσηνιακό Ελαιώνα»

Συνολικό Κόστος	Δημόσια Δαπάνη	Κοινοτική Συμμετοχή	Εθνική Συμμετοχή	Ίδια Συμμετοχή
11.051.679€	7.200.000,€	5.760.000€	1.440.000€	3.851.679€

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσσηνίας Α.Ε

6.3 Μέτρο 41: Στρατηγικές Τοπικής Ανάπτυξης

6.3.1 Υπομέτρο L123: Αύξηση της Αξίας των Γεωργικών και Δασοκομικών Προϊόντων

Η δράση αυτή αφορά στη δημιουργία νέων μονάδων και στον εκσυγχρονισμό υφιστάμενων σε επιλέξιμους κλάδους της φυτικής & ζωικής παραγωγής, με έμφαση στα βιολογικά προϊόντα και τα προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ) της περιοχής.

Τα προϊόντα φυτικής παραγωγής της περιοχής παρέμβασης που έχουν χαρακτηριστεί στον επίσημο κατάλογο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως Π.Ο.Π είναι το ελαιόλαδο Καλαμάτας και οι ελιές Καλαμών. Σε ότι αφορά την ζωική παραγωγή ο εξορθολογισμός στην εκτροφή, η ισορροπία αιγών και προβάτων στο κτηνοτροφικό κεφάλαιο, η βελτίωση των βοσκοτόπων μέσω ορθολογικής διαχείρισης, η βελτίωση των

κτηνοτροφικών εγκαταστάσεων αποτελούν μεγάλα θέματα που αφορούν τον κλάδο, ο οποίος στην περιοχή παρέμβασης απαρτίζεται από 3.273 εκμεταλλεύσεις⁴⁶. Επίσης τα προϊόντα ζωικής παραγωγής της περιοχής παρέμβασης που έχουν χαρακτηριστεί ως ΠΟΠ είναι η φέτα και η σφέλα. Τέλος η Μεσσηνία έχει διακριθεί μέσα στα χρόνια για την παραγωγή γευστικότητας και αγνών τυροκομικών προϊόντων όπως η μυτζήθρα και η γραβιέρα Μεσσηνίας.

Στην περιοχή εφαρμογής η δράση δύναται να καλύψει τη μεταποίηση/τυποποίηση μεγάλου φάσματος φυτικών προϊόντων. Επίσης προτεραιότητα θα δοθεί σε σχέδια που θα χωροθετηθούν σε δημοτικά διαμερίσματα που βρίσκονται κοντά στην ορεινή ενδοχώρα του νομού όπως η περιοχή ορεινής Τριφυλίας δηλαδή στα Δημοτικά Διαμερίσματα Μάλη, Βασιλιτσίου, Μηλίτσας.

Δικαιούχοι στην δράση αυτή είναι:

- πολύ μικρές επιχειρήσεις
- παρεμβάσεις περιορισμένου ύψους και μέχρι το ύψος των **500.000,00€** συνολικού κόστους

Τομείς Ενίσχυσης της Δράσης L123

- Επεξεργασία & Μεταποίηση Κρέατος -Αλλαντοποιία
- Γάλα
- Αυγά - Πουλερικά - Κουνέλια
- Μέλι
- Σηροτροφία
- Δημητριακά
- Ελαιούχα Προϊόντα
- Οίνος
- Οπωροκηπευτικά
- Άνθη
- Σπόροι & Πολλαπλασιαστικό Υλικό
- Φαρμακευτικών Και Αρωματικών Φυτών

---

⁴⁶ ΕΣΥΕ, 2001

Πίνακας 6.3: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για το Υπομέτρο L123
«Αύξηση της Αξίας των Γεωργικών & Δασοκομικών Προϊόντων»

Υπομέτρο L123	<i>ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ</i>	<i>ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ- ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>	<i>ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>
	990.000 €	495.000 €	495.000 €
Ποσοστό	100%	50%	50%

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσοσηνίας Α.Ε

Στον πίνακα 6.3 παρατηρείται ότι το συνολικό ύψος τους κόστους των επενδύσεων για το υπομέτρο L123 αγγίζει τα 990.000 ευρώ. Η Κοινοτική- Εθνική συμμετοχή καλύπτει το 50% του κόστους, επενδύοντας στην περιοχή 495.000€. με το ίδιο ποσό συμμετέχουν οι ιδιώτες-ενδιαφερόμενοι.

Παρεμβάσεις

Στο Πλαίσιο του Υπομέτρου L123 προβλέπεται να ενισχυθούν:

- 4 επενδύσεις που θα οδηγήσουν σε νέα προϊόντα ή θα ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα των παρόντων, αναδεικνύοντας παράλληλα την ταυτότητα της περιοχής

6.3.2 Υπομέτρο L311: Διαφοροποίηση Προς Μη Γεωργικές Δραστηριότητες

Η δράση αυτή αφορά την ίδρυση, επέκταση και εκσυγχρονισμό μικρής δυναμικότητας υποδομών διανυκτέρευσης, χώρων εστίασης και αναψυχής, αγροκτημάτων, επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του τουρισμού της υπαίθρου. Όπως επίσης μονάδων οικοτεχνίας, χειροτεχνίας, παραγωγής ειδών παραδοσιακής τέχνης, βιοτεχνικών μονάδων αλλά και επιχειρήσεων παραγωγής ειδών διατροφής μετά την πρώτη μεταποίηση.

Η περιοχή παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον για εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Τα μαγευτικά τοπία της φύσης, ο λαογραφικός και οικιστικός πλούτος, τα μοναστήρια και τα εξωκλήσια, ο συνδυασμός βουνού και θάλασσας δημιουργούν μοναδικό δυναμικό για ανάπτυξη εναλλακτικών δραστηριοτήτων.

Η συγκεκριμένη δράση χωροθετείται σε όλη την επικράτεια της περιοχής παρέμβασης ενώ ειδικότερα σε ότι αφορά τα επενδυτικά σχέδια για υποδομές διανυκτέρευσης τα επιλεγμένα δημοτικά διαμερίσματα είναι αυτά που δεν παρουσιάζουν καμία μονάδα διανυκτέρευσης κατά το 2006. Αυτά είναι των Αρφαρών, Θουρίας, Αρμενίων, Ραχών, Σπηλιάς, Φαρακλάδας, Δάρα, Καρποφορών.

Δικαιούχοι στην δράση αυτή είναι φυσικά πρόσωπα που ασκούν τη γεωργική δραστηριότητα κατά κύρια ή μερική απασχόληση, δηλαδή το εισόδημά τους είναι > 50% από γεωργική δραστηριότητα κατά τη στιγμή υποβολής της αίτησης ενίσχυσης. Από την δράση εξαιρούνται οι γεωργικοί εργάτες.

Πίνακας 6.4: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για το Υπομέτρο L311
 «Διαφοροποίηση Προς Μη Γεωργικές Δραστηριότητες»

ΥΠΟΜΕΤΡΟ L311	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ-ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ	ΓΙΑΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί μικρής δυναμικότητας υποδομών διανυκτέρευσης</i>	663.636 €	365.000 €	298.636 €
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί χώρων εστίασης και αναψυχής</i>	318.182 €	175.000 €	143.182 €
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί επισκέψιμων αγροκτημάτων</i>	390.909 €	215.000 €	175.909 €
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του τουρισμού της υπαίθρου</i>	245.455 €	135.000 €	110.455 €
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί μονάδων, οικοτεχνίας, χειροτεχνίας, παραγωγής ειδών παραδοσιακής τέχνης, βιοτεχνικών μονάδων</i>	309.091 €	170.000 €	139.091 €
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί επιχειρήσεων πρωτογενούς γεωργικής παραγωγής ειδών διατροφής μετά την Α' μεταποίηση</i>	300.000 €	165.000 €	135.000 €
Σύνολο	2.227.273 €	1.225.000 €	1.002.273 €
Ποσοστό	100%	55%	45%

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσσηνίας Α.Ε

Στον πίνακα 6.4 παρατηρείται ότι το συνολικό ύψος τους κόστους των επενδύσεων για το υπομέτρο L311 αγγίζει τα 2.227.273 €. Η Κοινοτική- Εθνική συμμετοχή καλύπτει το 55% του κόστους, επενδύοντας στην περιοχή 1.225.000€. Οι ιδιώτες θα συμμετάσχουν με 1.002.273€, καλύπτοντας το 45%.

Παρεμβάσεις

Στο Πλαίσιο του Υπομέτρου L311 προβλέπεται να ενισχυθούν:

- 3 επενδύσεις δημιουργίας και εκσυγχρονισμού υποδομών διανυκτέρευσης

- 3 επενδύσεις δημιουργίας και εκσυγχρονισμού υποδομών εστίασης
- 3 επισκέψιμα αγροκτήματα που μπορεί να περιλαμβάνει τις ακόλουθες καλλιέργειες: ελαιοκαλλιέργεια, καλλιέργειες εσπεριδοειδών, βοτάνων και αρωματικών φυτών
- 2 επενδύσεις από απασχολούμενους στον αγροτικό τομέα για επιχειρήσεις οργάνωσης και προώθησης εναλλακτικών τουριστικών δραστηριοτήτων και προώθησης αγροτικών προϊόντων
- 4 επενδύσεις για μονάδες οικοτεχνίας, χειροτεχνίας και ειδών λαϊκής τέχνης
- 2 επενδύσεις για επιχείρησης ειδών διατροφής μετά την α' μεταποίηση όπως παραδοσιακές μονάδες παραγωγής και τυποποίησης ζυμαρικών, παραδοσιακών γλυκών, τυποποίησης ηδύποτων κ.λ.π.

6.3.3 Υπομέτρο L312: Στήριξη της Δημιουργίας & Ανάπτυξης Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων

Η δράση αυτή αφορά την ίδρυση, επέκταση και εκσυγχρονισμό βιοτεχνικών μονάδων, επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών αλλά και δικτύωση ομοειδών ή συμπληρωματικών επιχειρήσεων.

Η περιοχή εφαρμογής της συγκεκριμένης δράσης αποτελεί το σύνολο της περιοχής παρέμβασης. Παρά το γεγονός ότι η μεταποιητική δραστηριότητα περιορίζεται κυρίως στη ζώνη Καλαμάτας (Σπερχογεία) – Μεσσήνης, η ύπαρξη διάσπαρτων εστιών στο σύνολο της περιοχής παρέμβασης δημιουργεί μεγάλα περιθώρια διεύρυνσης της μεταποίησης.

Δικαιούχοι στην δράση αυτή είναι φυσικά ή νομικά πρόσωπα, εκτός των δικαιούχων της δράσης L311, που δύνανται να υλοποιήσουν επενδύσεις πολύ μικρών επιχειρήσεων.

Πίνακας 6.5: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για το Υπομέτρο L312
«Στήριξη της Δημιουργίας & Ανάπτυξης Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων»

ΥΠΟΜΕΤΡΟ L312	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ-ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ	ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις και εκσυγχρονισμοί βιοτεχνικών μονάδων</i>	427.273 €	235.000 €	192.273 €
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις και εκσυγχρονισμοί επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών</i>	472.727 €	260.000 €	212.727 €
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις και εκσυγχρονισμοί επιχειρήσεων παραγωγής ειδών διατροφής μετά την Α' μεταποίηση</i>	436.364 €	240.000 €	196.364 €
<i>Δικτύωση ομοειδών ή συμπληρωματικών επιχειρήσεων</i>	181.818 €	100.000 €	81.818 €
Σύνολο	1.518.182 €	835.000 €	683.182 €
Ποσοστό	100%	55%	45%

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσοσηνίας Α.Ε

Στον πίνακα 6.5 παρατηρείται ότι το συνολικό ύψος τους κόστους των επενδύσεων για το υπομέτρο L312 αγγίζει τα 1.515.182€. Η Κοινοτική- Εθνική συμμετοχή καλύπτει το 55% του κόστους, επενδύοντας στην περιοχή 835.000€. Οι ιδιώτες θα συμμετάσχουν με 683.182€, καλύπτοντας το 45%.

Παρεμβάσεις

Στο Πλαίσιο του Υπομέτρου L312 προβλέπεται να ενισχυθούν:

- 3 επενδύσεις για επιχειρήσεις αξιοποίησης παραδοσιακών τεχνικών και παραδοσιακών χώρων
- 7 επενδύσεις για επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών

- 4 επενδύσεις για επιχειρήσεις ειδών διατροφής μετά την α' μεταποίηση
- 2 επενδύσεις που έχουν σκοπό την δημιουργία ενός δυναμικού εργαλείου που να αποτελεί τον καθοδηγητή της ποιότητας των προϊόντων και των υπηρεσιών.

6.3.4 Υπομέτρο L313: Ενθάρρυνση Τουριστικών Δραστηριοτήτων

Η δράση αυτή περιλαμβάνει δύο ειδών δράσεις. Στο πρώτο είδος αφορά παρεμβάσεις δημόσιου χαρακτήρα όπως η σήμανση αξιοθέατων και μνημείων αλλά και η προβολή και προώθηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Δικαιούχοι αυτού του προγράμματος είναι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τα νομικά τους πρόσωπα και άλλοι φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και ιδιωτικοί φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με καταστατικό σκοπό την υλοποίηση αντίστοιχων έργων δημοσίου χαρακτήρα.

Οι δράσεις αυτές κατανέμονται σε ολόκληρη την περιοχή παρέμβασης. Προτεραιότητα θα δοθεί σε πρώτη φάση στις περιοχές που συγκεντρώνουν υψηλό βαθμό προσέλκυσης επισκεπτών, ώστε στο πλαίσιο αυτών να προωθηθούν και οι δράσεις που θα υλοποιηθούν σε λιγότερο γνώστες και απομακρυσμένες περιοχές.

Πίνακας 6.6: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για την Δράση L313A
«Ενθάρρυνση Τουριστικών Δραστηριοτήτων»

<i>ΔΡΑΣΗ L313 A</i>	<i>ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ</i>	<i>ΚΟΝΟΤΙΚΗ-ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>	<i>ΎΔΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>
<i>Σήμανση Αξιοθέατων και Μνημείων</i>	<i>100.000 €</i>	<i>100.000 €</i>	<i>0</i>
<i>Προβολή και προώθηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των περιοχών</i>	<i>100.000 €</i>	<i>70.000 €</i>	<i>30.000 €</i>
<i>Σύνολο</i>	<i>200.000 €</i>	<i>170.000 €</i>	<i>30.000 €</i>
<i>Ποσοστό</i>	<i>100%</i>	<i>85%</i>	<i>15%</i>

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσοσηνίας Α.Ε

Στον πίνακα 6.6 παρατηρείται ότι το συνολικό ύψος τους κόστους των επενδύσεων για το υπομέτρο L313A αγγίζει τα 200.000€. Η Κοινοτική- Εθνική συμμετοχή καλύπτει το 85% του κόστους, επενδύοντας στην περιοχή 170.000€. Οι ιδιώτες θα συμμετάσχουν με 30.000€, καλύπτοντας μόνον το 15% σε ότι αφορά την προβολή και προώθηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής.

Παρεμβάσεις

Στο Πλαίσιο του Υπομέτρου L313A προβλέπεται να ενισχυθεί:

- 1 δράση σήμανσης σε όλη την περιοχή παρέμβασης
- 3 δράσεις για την προβολή και προώθηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής παρέμβασης

Το δεύτερο είδος δράσης περιλαμβάνει παρεμβάσεις ανάπτυξης επιχειρηματικής δραστηριότητας όπως ίδρυση, επέκταση και εκσυγχρονισμό μικρής δυναμικότητας υποδομών διανυκτέρευσης, χώρων εστίασης και αναψυχής, γραφείων οργάνωσης, πληροφόρησης και προώθησης αγροτικού τουρισμού αλλά και επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του

τουρισμού της υπαίθρου.

Δικαιούχοι αυτής της δράσης είναι φυσικά ή νομικά πρόσωπα εκτός των δικαιούχων της δράσης L311, που δύναται να υλοποιήσουν επενδύσεις πολύ μικρών επιχειρήσεων.

Πίνακας 6.7: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής Για Την Δράση L313B
«Ενθάρρυνση Τουριστικών Δραστηριοτήτων»

<i>ΔΡΑΣΗ L313 B</i>	<i>ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ</i>	<i>ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ- ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>	<i>ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί μικρής δυναμικότητας υποδομών διανυκτέρευσης</i>	<i>2.200.000 €</i>	<i>1.210.000 €</i>	<i>990.000 €</i>
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί χώρων εστίασης και αναψυχής</i>	<i>654.545 €</i>	<i>360.000 €</i>	<i>294.545 €</i>
<i>Ιδρύσεις και εκσυγχρονισμοί γραφείων οργάνωσης, πληροφόρησης και προώθησης αγροτικού τουρισμού</i>	<i>109.091 €</i>	<i>60.000 €</i>	<i>49.091 €</i>
<i>Ιδρύσεις, επεκτάσεις, εκσυγχρονισμοί επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του τουρισμού της υπαίθρου</i>	<i>400.000 €</i>	<i>220.000 €</i>	<i>180.000 €</i>
<i>Σύνολο</i>	<i>3.363.636 €</i>	<i>1.850.000 €</i>	<i>1.513.636 €</i>
<i>Ποσοστό</i>	<i>100%</i>	<i>55%</i>	<i>45%</i>

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσσηνίας Α.Ε

Στον πίνακα 6.7 παρατηρείται ότι το συνολικό ύψος τους κόστους των επενδύσεων για το υπομέτρο L313B αγγίζει τα 3.363.636€. Η Κοινοτική- Εθνική συμμετοχή καλύπτει το 55% του κόστους, επενδύοντας στην περιοχή 1.850.000€. Οι ιδιώτες θα συμμετάσχουν με 1.513.636€, καλύπτοντας μόνον το 45%.

Παρεμβάσεις

Στο Πλαίσιο του Υπομέτρου L313B προβλέπεται να ενισχυθούν:

- 7 επενδύσεις δημιουργίας και εκσυγχρονισμού υποδομών διανυκτέρευσης

- 6 επενδύσεις για την δημιουργία και εκσυγχρονισμό υποδομών εστίασης και αναψυχής
- 2 επενδύσεις για την δημιουργία γραφείων οργάνωσης, πληροφόρησης και προώθησης του αγροτικού τουρισμού.
- 2 επενδύσεις για επιχειρήσεις οργάνωσης και προώθησης εναλλακτικών τουριστικών δραστηριοτήτων και προώθησης αγροτικών προϊόντων

6.3.5 Υπομέτρο L321: Βασικές Υπηρεσίες για την Οικονομία & τον Αγροτικό Πληθυσμό

Οι δράσεις αυτού του μέτρου περιλαμβάνουν έργα υποδομής μικρής κλίμακας όπως μικρά εγχειρίσματα έργα και έργα διαχείρισης υδατικών πόρων, δημιουργία χώρων άσκησης πολιτιστικών, αθλητικών, εκπαιδευτικών, περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων, καθώς και δραστηριοτήτων κοινωνικής προστασίας και αλληλεγγύης, όπως κέντρα φροντίδας παιδιών προσχολικής ηλικίας, δημοτικές βιβλιοθήκες, ωδεία κ.λπ. Τέλος περιλαμβάνει δράσεις για την ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς – στήριξη πολιτιστικών φορέων για μικρής κλίμακας υποδομή, προμήθεια εξοπλισμού, μουσικών οργάνων και στολών.

Δικαιούχοι της δράσης αυτής είναι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης α΄ βαθμού, τα νομικά τους πρόσωπα, καθώς και ιδιωτικοί φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με καταστατικό σκοπό την υλοποίηση αντίστοιχων έργων δημόσιου χαρακτήρα.

Πίνακας 6.8: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για την Δράση L321 «Βασικές «Υπηρεσίες για την Οικονομία & τον Αγροτικό Πληθυσμό»

<i>ΔΡΑΣΗ L321</i>	<i>ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ</i>	<i>ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ-ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>	<i>ΪΔΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>
<i>Έργα υποδομής μικρής κλίμακας</i>	260.000 €	260.000 €	0
<i>Κέντρα φροντίδας παιδιών προσχολικής ηλικίας, δημοτικές βιβλιοθήκες, ωδεία, χώροι άσκησης πολιτιστικών δραστηριοτήτων</i>	200.000 €	200.000 €	0
<i>Ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς –στήριξη πολιτιστικών φορέων για μικρής κλίμακας υποδομή, προμήθεια εξοπλισμού, μουσικών οργάνων, στολών</i>	66.667 €	50.000 €	16.667 €
Σύνολο	526.667 €	510.000 €	16.667 €
Ποσοστό	100%	97%	3%

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσοηνίας Α.Ε

Στον πίνακα 6.8 παρατηρείται ότι το συνολικό ύψος τους κόστους των επενδύσεων για το υπομέτρο L321 αγγίζει τα 526.667€. Η Κοινοτική- Εθνική συμμετοχή καλύπτει το 97% του κόστους, επενδύοντας στην περιοχή 510.000€. Οι ιδιώτες θα συμμετάσχουν με 16.667€, καλύπτοντας μόνον το 3% για ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς –στήριξη πολιτιστικών φορέων για μικρής κλίμακας υποδομή, προμήθεια εξοπλισμού, μουσικών οργάνων και στολών.

Παρεμβάσεις

Στο Πλαίσιο του Υπομέτρου L321 προβλέπεται να ενισχυθούν:

- 3 επενδύσεις για έργα που αφορούν έργα υδάτινων πόρων

- 1 επένδυση για έργο ανάπλασης και διαμόρφωσης κτιρίων σε κέντρα φροντίδας παιδιών προσχολικής ηλικίας
- 6 επενδύσεις για ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς

6.3.6 Υπομέτρο L322: Ανακαίνιση & Ανάπτυξη Χωριών

Οι δράσεις αυτού του μέτρου περιλαμβάνουν την βελτίωση και ανάπλαση κοινόχρηστων χώρων, την αποκατάσταση κτιρίων για κοινωφελή χρήση και την αποκατάσταση εξωτερικών όψεων κτισμάτων. Δικαιούχοι αυτής της δράσης είναι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης α΄ βαθμού, τα νομικά τους πρόσωπα, καθώς και ιδιωτικοί φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με καταστατικό σκοπό την υλοποίηση αντίστοιχων έργων δημόσιου χαρακτήρα.

Πίνακας 6.9: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για την Δράση L322
«Ανακαίνιση & Ανάπτυξη Χωριών»

<i>ΔΡΑΣΗ L322</i>	<i>ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ</i>	<i>ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ-ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>	<i>ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>
<i>Βελτίωση και ανάπλαση κοινόχρηστων χώρων</i>	85.000 €	85.000 €	0 €
<i>Αποκατάσταση κτιρίων για κοινωφελή χρήση</i>	95.000 €	95.000 €	0 €
<i>Αποκατάσταση εξωτερικών όψεων κτισμάτων</i>	90.000 €	54.000 €	36.000 €
<i>Σύνολο</i>	270.000 €	234.000 €	36.000 €
<i>Ποσοστό</i>	100%	87%	13%

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσσηνίας Α.Ε

Στον πίνακα 6.9 παρατηρείται ότι το συνολικό ύψος τους κόστους των επενδύσεων για το υπομέτρο L322 αγγίζει τα 270.000€. Η Κοινοτική- Εθνική

συμμετοχή καλύπτει το 87% του κόστους, επενδύοντας στην περιοχή 234.000€. Οι ιδιώτες θα συμμετάσχουν με 36.000€, καλύπτοντας μόνον το 13% για την αποκατάσταση εξωτερικών όψεων κτισμάτων.

☑ Παρεμβάσεις

Στο Πλαίσιο του Υπομέτρου L322 προβλέπεται να ενισχυθούν:

- 1 επένδυση για την βελτίωση και ανάπλαση κοινόχρηστων χώρων
- 1 επένδυση για την αποκατάσταση κτιρίων για κοινωφελή χρήση
- 3 επενδύσεις για την αποκατάσταση εξωτερικών όψεων κτισμάτων

6.3.7 Υπομέτρο L323: Διατήρηση της Αγροτικής Κληρονομιάς

Οι δράσεις αυτού του μέτρου περιλαμβάνουν την διατήρηση, αποκατάσταση

και αναβάθμιση περιοχών, όπως βελτίωση – σήμανση μονοπατιών, φυτοτεχνικές εργασίες, τεχνικά έργα μικρής κλίμακας για την προστασία του εδάφους, διαμόρφωση θέσεων θέας, καθώς και δράσεις περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης. Επίσης την διατήρηση πολιτισμικών χαρακτηριστικών της αγροτικής υπαίθρου τα οποία δεν είχαν ποτέ παραγωγική

δραστηριότητα όπως βρύσες και γεφύρια. Τέλος την αναβάθμιση πολιτισμικών χαρακτηριστικών της αγροτικής υπαίθρου τα οποία είχαν παραγωγική δραστηριότητα μόνο κατά το παρελθόν και ενισχύονται ώστε να καταστούν επισκέψιμα και επιδεικτικά όπως μύλοι, λιοτρίβια και πατητήρια.

Δικαιούχοι στην δράσης αυτής είναι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης α' βαθμού, τα νομικά τους πρόσωπα, καθώς και ιδιωτικοί φορείς μη κερδοσκοπικού

χαρακτήρα, με καταστατικό σκοπό την υλοποίηση αντίστοιχων έργων δημόσιου χαρακτήρα.

Πίνακας 6.10: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για την Δράση L323
«Διατήρηση της Αγροτικής Κληρονομιάς»

<i>ΔΡΑΣΗ L323</i>	<i>ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ</i>	<i>ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ-ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>	<i>ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</i>
<i>Διατήρηση, αποκατάσταση και αναβάθμιση περιοχών, όπως βελτίωση –σήμανση μονοπατιών, φυτοτεχνικές εργασίες, τεχνικά έργα μικρής κλίμακας για την προστασία του εδάφους, διαμόρφωση θέσεων θέας, καθώς και δράσεις περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης</i>	143.200 €	143.200 €	0 €
<i>Διατήρηση, αποκατάσταση και αναβάθμιση πολιτιστικών χαρακτηριστικών της αγροτικής υπαίθρου τα οποία είχαν παραγωγική δραστηριότητα μόνο κατά το παρελθόν και ενισχύονται ώστε να καταστούν επισκέψιμα και επιδεικτικά (όπως μύλοι, λιοτρίβια, πατητήρια)</i>	126.667 €	95.000 €	31.667 €
<i>Παρεμβάσεις σε υφιστάμενα κτίρια για τη μετατροπή τους σε μουσεία-συλλογές-εκθετήρια που σχετίζονται με τη λαογραφική / αγροτική/ πολιτιστική κληρονομιά</i>	347.825 €	347.825 €	0 €
Σύνολο	617.692 €	586.025 €	31.667 €
Ποσοστό	100%	95%	5%

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσσηνίας Α.Ε

Στον πίνακα 6.10 παρατηρείται ότι το συνολικό ύψος τους κόστους των επενδύσεων για το υπομέτρο L323 αγγίζει τα 617.692€. Η Κοινοτική- Εθνική συμμετοχή καλύπτει το 95% του κόστους, επενδύοντας στην περιοχή 586.025€. Οι ιδιώτες θα συμμετάσχουν με 31.667€, καλύπτοντας μόνον το 5% για την διατήρηση,

αποκατάσταση και αναβάθμιση πολιτιστικών χαρακτηριστικών της αγροτικής υπαίθρου τα οποία είχαν παραγωγική δραστηριότητα μόνο κατά το παρελθόν και ενισχύονται ώστε να καταστούν επισκέψιμα και επιδεικτικά όπως μύλοι και λιοτρίβια.

Παρεμβάσεις

Στο Πλαίσιο του Υπομέτρου L323 προβλέπεται να ενισχυθούν:

- 2 επενδύσεις για την διατήρηση, αποκατάσταση και αναβάθμιση περιοχών, όπως βελτίωση –σήμανση μονοπατιών καθώς και δράσεις περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης
- 1 επένδυση για την διατήρηση, αποκατάσταση και αναβάθμιση πολιτιστικών χαρακτηριστικών της αγροτικής υπαίθρου
- 2 επενδύσεις για τη μετατροπή τους σε μουσεία-συλλογές-εκθετήρια που σχετίζονται με τη λαογραφική /αγροτική/ πολιτιστική κληρονομιά

6.4 Μέτρο 431: Δαπάνες Λειτουργίας, Απόκτηση Δεξιοτήτων, Εμφύχωση

Μετά την έγκριση του Τοπικού Προγράμματος και την υπογραφή της σχετικής σύμβασης με την Αναθέτουσα Αρχή πραγματοποιήθηκε η στελέχωση και η εγκατάσταση της Ε.Δ.Π Leader, αλλά και ο εξοπλισμός της Ομάδας Τοπικής Δράσης. Ο αριθμός των στελεχών που απασχολούνται στην Εταιρεία με εξαρτημένη σχέση εργασίας ανέρχεται 3 άτομα ΠΕ. Συγκεκριμένα απασχολούνται ένας (1) Δασολόγος/ Περιβαλλοντολόγος ΠΕ, μία Κοινωνική Ανθρωπολόγος (ΠΕ) και ένας Οικονομολόγος (ΠΕ).

Επίσης εκπονήθηκαν 3 μελέτες για την περιοχή εφαρμογής του Leader και αφορούν:

1. Μελέτη Ενδιάμεσης Αξιολόγησης του Τοπικού Προγράμματος LEADER,

2. Μελέτη Σήμανσης Αξιοθέατων της «Ζωής στο Μεσσηνιακό Ελαιώνα»
3. Εφαρμοστική μελέτη ανάπλασης-αναψυχής για την ανάδειξη συγκριτικών πλεονεκτημάτων περιοχών Nutura και περιοχών φυσικού κάλλους εντός της περιοχής παρέμβασης

Τέλος στα πλαίσια αυτού του μέτρου πραγματοποιήθηκαν εκδηλώσει προβολής για την γνωστοποίηση του προγράμματος αλλά και ενέργειες για την επιμόρφωση ατόμων με ηγετικό ρόλο.

Πίνακας 6.11: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για το Μέτρο 431 «Δαπάνες Λειτουργίας, Απόκτηση Δεξιοτήτων, Εμπύχωση»

ΜΕΤΡΟ 431 : ΔΑΠΑΝΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ, ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ, ΕΜΨΥΧΩΣΗ	Συνολικό Κόστος	Κοινοτική Συμμετοχή	Εθνική Συμμετοχή	Ίδια Συμμετοχή
Στελέχωση - Προσωπικό	783.006 €	626.405 €	156.601 €	0
Λειτουργικά έξοδα - εξοπλισμός	220.848 €	176.678 €	44.170 €	0
Εκπόνηση μελετών για την περιοχή εφαρμογής	45.000 €	36.000 €	9.000 €	0
Ενέργειες πληροφόρησης	30.000 €	24.000 €	6.000 €	0
Εκδηλώσεις προβολής	25.000 €	20.000 €	5.000 €	0
Ενέργειες Επιμόρφωσης Ατόμων με Ηγετικό Ρόλο	18.101 €	14.480 €	3.620 €	0
ΣΥΝΟΛΟ	1.121.955 €	897.563 €	224.391 €	0
ΠΟΣΟΣΤΟ	100%	80%	20%	0%

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσσηνίας Α.Ε

Στον πίνακα 6.11 παρατηρείται ότι το συνολικό ύψος τους κόστους των επενδύσεων για το μέτρο 431 αγγίζει τα 1.121.955€. Η Κοινοτική συμμετοχή καλύπτει το 80% του κόστους, επενδύοντας 897.563€. Ενώ η Εθνική συμμετοχή θα καλύψει μόνον 20% του κόστους.

6.5 Μέτρο 421: Διατοπική & Διακρατική Συνεργασία

Το μέτρο 421 της προσέγγισης Leader περιλαμβάνει ενέργειες για Διατοπική αλλά και για Διακρατική Συνεργασία των περιοχών παρέμβασης. Το μέτρο 421 περιλαμβάνει τα ακόλουθα υπομέτρα:

- **«Διατοπική συνεργασία»:** αφορά συνεργασία στο εσωτερικό της Χώρας για την εφαρμογή κοινής δράσης
- **«Διακρατική συνεργασία»:** αφορά συνεργασία μεταξύ περιοχών της Χώρας με περιοχές άλλων κρατών μελών της Ε.Ε. ή τρίτων χωρών για την εφαρμογή κοινής δράσης

Οι συνεργασίες μπορούν να αναπτυχθούν μεταξύ των Ομάδων Τοπικής Δράσης του Άξονα 4 του ΠΑΑ, μίας τουλάχιστον ΟΤΔ του Άξονα 4 του ΠΑΑ και φορέων άλλων αγροτικών περιοχών, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στον τομέα της αγροτικής ανάπτυξης, εκπονούν στρατηγική τοπικής ανάπτυξης για συγκεκριμένη περιοχή και είναι οργανωμένοι στη βάση εταιρικής σχέσης. Τα σχέδια συνεργασιών υποβάλλονται στην ΕΥΔ LEADER του ΠΑΑ προς έγκριση μέχρι την 31η Δεκεμβρίου 2013.

Πίνακας 6.12: Κόστος & Ποσοστό Συμμετοχής για το Μέτρο 421 «Διατοπική & Διακρατική Συνεργασία»

ΜΕΤΡΟ 421: ΔΙΑΤΟΠΙΚΗ & ΔΙΑΚΡΑΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ	Συνολικό Κόστος	Κοινοτική Συμμετοχή	Εθνική Συμμετοχή	Ίδια Συμμετοχή
Νήσος Πελοπόννησος	54.069 €	34.604 €	8.651 €	10.814 €
Το Βιολογικό Τραπέζι της Νοτιοδυτικής Ελλάδας	17.951 €	11.489 €	2.872 €	3.590 €
Εκχύλιση Σταφυλής στο Σύγχρονο Πολιτισμό της Πελοποννήσου	14.490 €	9.274 €	2.318 €	2.898 €
Διάυλοι Ανταλλαγής Καλών Πρακτικών για την Προβολή, Προώθηση και Διάθεση Ποιοτικών Τοπικών Προϊόντων Ελαιόλαδου	63.801 €	40.833 €	10.208 €	12.760 €
Ανταλλαγή Εμπειριών και Ανάπτυξη Κοινών Στρατηγικών στην Προώθηση της Βιολογικής Κτηνοτροφίας	24.007 €	15.364 €	3.841 €	4.801 €
Το Πολιτιστικό Απόθεμα των Αγροτικών Προϊόντων της Γηραιάς Ηπείρου	24.007 €	15.364 €	3.841 €	4.801 €
Αξιοποίηση Βιομάζας σε Περιοχές LEADER	0	0	0	0
Προβολή των Μεσαιωνικών Κάστρων	17.951 €	11.489 €	2.872 €	3.590 €
ΣΥΝΟΛΟ	216.276 €	138.417 €	34.603 €	43.254 €
ΠΟΣΟΣΤΟ	100%	64%	16%	20%

Πηγή: Αναπτυξιακή Μεσσηνίας Α.Ε

Στον πίνακα 6.12 παρατηρείται ότι το συνολικό ύψος τους κόστους των επενδύσεων για το μέτρο 421 που αφορά την διατοπική και διακρατική συνεργασία των περιοχών παρέμβασης και αγγίζει τα 216.276€. Η Κοινοτική συμμετοχή καλύπτει το 64% του κόστους, επενδύοντας 138.417€. Η Εθνική συμμετοχή καλύπτει το 16% του κόστους ενώ η ιδιωτική συμμετοχή θα καλύψει μόνον 20% του κόστους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία οδηγούμαστε στα εξής συμπεράσματα:

- ☑ Η Κοινοτική πρωτοβουλία LEADER, που άρχισε να εφαρμόζεται στην χώρα μας από το 1991, είχε ως βασική φιλοσοφία την προώθηση συνδυασμένων δράσεων για την ανάπτυξη της υπαίθρου και την δημιουργία οικονομιών κλίμακας μέσω καινοτομιών και πιλοτικών εφαρμογών σε όλους τους τομείς της οικονομίας στην ύπαιθρο, με έμφαση στον αγροτουρισμό.
- ☑ Μετά την εμπειρία τριών περιόδων προγραμματισμού (Leader I, Leader II και leader +), έχει φτάσει σε επίπεδο ωριμότητας που δίνει τη δυνατότητα στις αγροτικές περιοχές να εφαρμοστούν ευρύτερα την προσέγγιση LEADER στο πλαίσιο του Άξονα 4 του ΠΑΑ εξυπηρετώντας τους βασικούς στόχους του.
- ☑ Μέχρι σήμερα, έχουν υλοποιηθεί χιλιάδες μικρά επενδυτικά σχέδια σε αγροτικές περιοχές, μέσω του προγράμματος LEADER, που χαρακτηρίζονται από οικονομική στασιμότητα και πληθυσμιακό μαρασμό.
- ☑ Στην περιοχή μελέτης παρατηρούμε ότι χάθηκαν δύο σημαντικές ευκαιρίες για την ανάπτυξη της Μεσσηνίας. Συγκεκριμένα δεν εφαρμόστηκε Leader I στην περιοχή ενώ τη πρόταση Leader + απορρίφθηκε. Αντίθετα μέσω Leader II πραγματοποιήθηκαν αναπτυξιακά έργα στην Δυτική Μάνη με ιδιαίτερη έμφαση στο αγροτουρισμό.
- ☑ Σήμερα, διανύουμε την 4η προγραμματική περίοδο «προσέγγιση LEADER» όπου η περιοχή εφαρμογής στη Μεσσηνίας είναι το νοτιοδυτικό τμήμα της Περιφερικής Ενότητας. Η περιοχή αντιμετωπίζεται ως σύνολο, στο οποίο μπορεί να επιλεγεί το μοντέλο ανάπτυξης που αρμόζει ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες και τις επιθυμίες του τοπικού πληθυσμού. Θα δώσει την

ευκαιρία στον επαγγελματία αγρότη να διευρύνει τη δραστηριότητα του και σε άλλους οικονομικούς τομείς, αυξάνοντας έτσι το εισόδημα του.

- ☑ Τέλος η συμβολή των προγραμμάτων Leader ήταν καθοριστικής σημασίας για την αγροτουριστική ανάπτυξη της Μεσσηνίας. Η περιοχή της Δυτικής Μάνης ανέπτυξε σύντομα ακόμα έναν παραγωγικό τομέα πέραν του πρωτογενούς γεωργικού – κτηνοτροφικού με αποτέλεσμα η περιοχή να μεταμορφωθεί σε ένα δημοφιλή τουριστικό προορισμό. Το ίδιο επιτηρείται στην περιοχή της νότιας Μεσσηνίας μέσω της προσέγγισης Leader η οποία θα διαρκέσει έως το 2013.

Προτάσεις για βελτίωση και ανάπτυξη του αγροτουρισμού

Μέσα από την μελέτη της πτυχιακής μου εργασίας προκύπτουν κάποιες προτάσεις που είναι απαραίτητες για την καλύτερη οργάνωση και λειτουργία του προγράμματος Leader.

- Απλοποίηση των διαδικασιών παρακολούθησης και διαχείρισης των LEADER από την πλευρά κεντρικών διαχειριστικών αρχών δηλαδή του Υπουργείου.
- Ενίσχυση των ομάδων με επιπλέον ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο θα υποστηρίζει τα έργα παρακολούθησης.
- Διεύρυνση των περιοχών εφαρμογής των προγραμμάτων Leader, με την εφαρμογή τους και σε περιοχές πέρα από τις πεδινές και μειονεκτικές ώστε να υπάρχει συνολική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών.
- Ενίσχυση των δράσεων που αφορούν την βελτίωση της ποιότητας των γεωργικών προϊόντων και στήριξη των γεωργών ως δικαιούχοι του προγράμματος.
- Επιμόρφωση των αγροτών και δικαιούχων ώστε να συμμετάσχουν όλο και περισσότεροι στα προγράμματα Leader.

- Λεπτομερέστερες μελέτες πάνω στην περιοχή εφαρμογή ώστε να εφαρμόζονται αγροτουριστικά προγράμματα σε περιοχές που έχουν πραγματικό τουριστικό ενδιαφέρον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ European Commission, (1999), Ex- Post Evaluation of the Leader I Community Initiative, General Report, Brussels\
- ❖ European Commission, (2003), Ex- Post Evaluation of the Community Initiative Leader II, Final Report, Vienna
- ❖ European Commission, (2006), Synthesis of mid- term evaluations of LEADER + program, Final Report, Vienna
- ❖ Iakovidou, O., (2002), “Women’ s Agrotourist Cooperatives in Greece: Key Elements for Their Successful Operation”, *Journal of Rural Cooperation*, 30(1):13-24
- ❖ Iakovidou, O., Papadopoulou, H., Samathrakis, V., (1998), European Initiatives for Rural Development, *Medit*, No. 1, pp. 26-32.
- ❖ Rural Development Commission, (1996), «The Impact of Tourism on Rural Settlements», London
- ❖ Van Depoele Laurent, (1997-1998). Η αγροτική ανάπτυξη για την περίοδο 2000-2006. Το συνέδριο καθιερώνει το ρόλο του LEADER, *LEADER MAGAZINE*, No. 16.
- ❖ Άγνωστος, (Οκτώβριος 2007), Εκ των προτέρων αξιολόγηση του προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης 2007-2013, *THEMA Ε.Π.Ε –ΒΕΛΤΙΩΝ Ε.Π.Ε*
- ❖ Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης (2000), «Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II»
- ❖ Αναπτυξιακή Μεσσηνίας –Αναπτυξιακή Α.Ε ΟΤΑ, Αναμορφωμένο Τοπικό Πρόγραμμα «Η Ζωή στον Μεσσηνιακό Ελαιώνα»

- Ανδριώτης, Κ. (2007), Σημειώσεις μαθήματος Ζ' Εξαμήνου «Αγροτουρισμός», ΤΕΙ Κρήτης, Ηράκλειο.
- Ανθοπούλου Θ., και συν. (2000), Χωρικές και Αναπτυξιακές Διαστάσεις του Αγροτουρισμού στην Ελλάδα, Πρακτικά 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας, Αθήνα
- Αποστολόπουλος Κ., Δ., Σδράλη Δ., Β., (2009), "Εναλλακτικός και Ήπιος Τουρισμός Υπαίθρου" Θεωρητική προσέγγιση και εφαρμογές Ελληνοεκδοτική – Μάιος 2009
- Ασκέλη, Σ. (2007), Επιχειρήστε...αγροτουριστικά. Πώς να οργανώσετε τη δική σας αγροτουριστική επιχείρηση, 2η έκδοση. Εκδόσεις: Αγροτουριστική.
- Εμμανουηλίδου, Μ., (2004), Η εφαρμογή της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER στην Ελλάδα. Η περίπτωση του Νομού Θεσσαλονίκης. Μεταπτυχιακή διατριβή. Θεσσαλονίκη: Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών, Τμήμα Γεωπονίας, Τομέας Αγροτικής Οικονομίας, ΑΠΘ
- *ΕΣΥΕ, 2011*
- Ιακωβίδου, Ό., 2006, Αγροτικός Τουρισμός: Η ελληνική πραγματικότητα, Εισήγηση στο Αναπτυξιακό Συνέδριο Νομού Δράμας, 3ο Θεματικό πεδίο: Περιβάλλον- Τουρισμός-Πολιτισμός, Δράμα, 28 & 29 Ιανουαρίου, Αναρτημένο στην: <http://www.drama.gr/anaptyxiako> , σελ. 3-7
- ΚΥΑ 401/3-10-2010, Πλαίσιο εφαρμογής του Άξονα 4 «Προσέγγιση LEADER» του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007–2013 (ΠΑΑ). (ΦΕΚ 355/Β/30-3-2010)
- Λαγός, Δ., Τομάρας, Π., (2005), Ο Αγροτουρισμός ως Παράγοντας Τοπικής Ανάπτυξης: Η περίπτωση της Ελλάδας, Αναρτημένο στην:

http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/1954/1/tomas_5_16_2005.pdf, 5-8-2012

- Ν. 3852/2010, «*Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης*», ΦΕΚ 87, τεύχος 'Α, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα

- Παρταλίδου, Μ., (2004), Η ενίσχυση του Αγροτικού Τουρισμού μέσα από την Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER στην Ελλάδα. ΓΕΩΠΟΝΙΚΑ «ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ», Γεωπονικός Σύλλογος Μακεδονίας – Θράκης. Τεύχος 411, Μάιος – Ιούνιος 2004, σελ. 11-13

- Οδηγία 75/268/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 28ης Απριλίου 1975 περί της ορεινής γεωργίας και της γεωργίας σε ορισμένες περιοχές

- Διαδίκτυο: Αναρτημένο στην: http://el.wikipedia.org/wiki/Νομός_Μεσσηνίας, 30-9-2012

- Διαδίκτυο: Αναρτημένο στην: <http://www.anmess.gr/?section=category&cat=115&subcat=119&lang=,10/9/2012>, 5-8-2012

- Διαδίκτυο: Αναρτημένο στην: <http://agrotourismos.wordpress.com/2008/05/14/morfes-2/>, 5-8-2012

- Διαδίκτυο: Αναρτημένο στην: www.agrotyrismos.wordpress.com, 5-8-2012

- Διαδίκτυο: Αναρτημένο στην: <http://www.leader-plus.gr/default.htm> , 30-9-2012

 Διαδίκτυο: www.geodata.gr (Στατιστικά στοιχεία Απογραφής 2001), 12-10-2012